

DE BARNEVELDSE FAMILIE RUTGERS

deel 1: herkomst en wedervaren

anthony draaisma
mei 2012 - gecorrigeerd mei 2014

voor een verantwoording van deel 1
voor details en tal van aanvullende verhalen, zie:

DE BARNEVELDSE FAMILIE RUTGERS

deel 2: the making of rutgers

www.yoga-intervision.com/pdf/the-making-of-rutgers.pdf

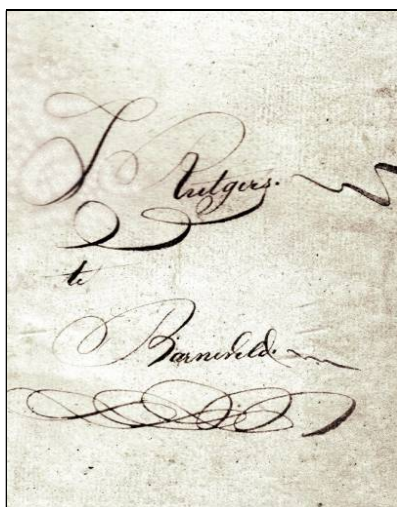
correcties en/of aanvullingen gaarne naar
draaisma-gietma@zonnet.nl

Afbeelding op cover: Johannes Joseph Röttger (Rutgers) (1780-1854) (zie ook afb. 64), van de hand van de Nijkerkse tekenmeester Hendrikus Johannes Jelink. Van Johannes Josephs geschilderde portret zijn er twee: een origineel en een kopie. Gefotografeerd is - door Frits Terpoorten, door huwelijk aan de Rutgers verwant - de kopie. Wie "De Barneveldse familie Rutgers" een beetje nauwkeurig leest - inclusief prelude, intermezzo en finale - zal vast en zeker ontdekken waar de schilderijen - het origineel zowel als de kopie - zich thans bevinden.

(1) Hier de plek waar alles begon: het Nederlands-Duitse grensgebied. In 1776 stelden het Vorstbisdom Münster en de Staten van Gelderland nieuwe grenzen vast. Uitgangspunt was de St. Vitus-grenssteen uit 1753. Oorspronkelijk gaf de steen de noordwestelijke grens van de Südlohse St. Vitusparochie aan, thans het punt waar de Nederlandse grens en de grenzen van de toenmalige gemeenten Südlohn-Stadlohn en Vreden elkaar ontmoeten. Het waren Südlohn resp. Vreden vanwaar Johannes Joseph en Bernd Börgerinck in 1809 naar Barneveld vertrokken. Afb. en toelichting ontleend aan: "Südlohn im Spiegel der frühen Fotografie", Gemeindeverwaltung Südlohn, 1981. Voor Südlohn zie ook afb. 4, 5, 6, 7, 8, 55. Voor hun reis naar Barneveld, zie afb. 5.

opgedragen aan de Barneveldse familie Rutgers - uit eerbetoon

(2) binnenpagina Johannes Josephs familiekerkboek

COLOFON

“De Barneveldse familie Rutgers”, mei 2012 digitaal uitgegeven, werd geschreven door Anthony Draaisma (Ton) (1942), van moederszijde aan de Rutgers verwant. Citeren en/of kopiëren is toegestaan, mits - onder vermelding van de website - wordt uitgegaan van de meest recente versie (mei 2014). Voor ander werk van de auteur zie www.yoga-intervision.com.

DANK

Op de eerste plaats dank ik mijn moeder: Alijda Maria Elbertha Rutgers (†), naar wier verhalen ik te weinig geluisterd heb, alsook mijn beide zussen, broer en schoonzus: Tine Hagdorn, Guusta Hagdorn, Albert en Irene Hagdorn-van Diepen (i.h.b. voor hun logistieke ondersteuning). Dank ook voor de hulp en sympathie van o.a. de fam. Bakker-Rutgers, Coby Bomers, Wim Burgering (i.h.b. voor de hervonden vriendschap tussen de Rutgers en de Burgerings), Gerjan Crebolder (i.h.b. voor onze samenwerking rond “Meest Vreemdelingen uit Münsterland”), Iet Harderwijk-Rutgers (i.h.b. voor haar bemoediging), fam. van den Hoven-van Zanten, Toke Leussink, fam. Leussink-Sekhuis, fam. Leussink-Wessels, Hans Maas (i.h.b. voor zijn website-hulp), Gemma Panneman, Lea Peters-van Gemert, Timo Ridder (i.h.b. voor zijn genealogische hulp, verhalen en menige foto), de families Röttger uit Südlohn resp. Stadtlohn, Bart Rutgers, Liëne Rutgers, Rut Rutgers (†) en Els Rutgers-Wessels, die aan de wieg stonden van mijn Rutgersexercities, Hanneke Rutten, Truus Schouten, Jan Schueler, Jan Bernard Schueler, Filip Smit, Annemarie Smit-Rutgers, Hein Visser, Marc Voskuilen, Rudolf Willem de Vries, Berend Willemars (i.h.b. voor zijn genealogische hulp), Dick Veldhuizen, Gert Kornet en Kathelijne Jongeling (Gemeentearchief Barneveld), Ullrich Söbbing (Gemeinde-archiv Südlohn). Mijn bijzondere dank tenslotte gaat uit naar Lolkje Gietema, mijn dierbare levenspartner. Geduldig naar mijn verhalen luisterend, er welkome kritische noten bij plaatsend, verdroeg zij niet alleen mijn maandenlange trance, zij faciliteerde haar zelfs.

LEESWIJZER

De lay-out van “herkomst en wedervaren” bestaat uit één afbeelding per pagina. Behoudens daar waar geen passende afbeelding voor handen was, sluiten de afbeeldingen aan op de tekst. “Herkomst en wedervaren” is daarmee tegelijk een beeldverhaal. Door met de cursor te klikken op de - + combinatie uit de werkbalk onder op het scherm, kunnen tekst en afbeeldingen worden vergroot, dan wel zodanig verkleind dat er steeds één pagina op het scherm verschijnt.

Gekozen is voor een deels chronologische -, deels thematisch-anekdotische opzet. Om de draad van het verhaal niet kwijt te raken verdient het aanbeveling om stamboom en/of stamreeks er naast te houden. Via www.yoga-intervision.com/pdf/stamboom-stamreeksrutgers.pdf verschijnen zij als afzonderlijke documenten op het scherm. Voor de voetnoten (deel 2: the making of) en overige verhalen klikke men op www.yoga-intervision.com/pdf/the-making-of-rutgers.pdf.

PRINTVERSIE

Wie van de documenten een printversie wenst kan zich vanwege de omvang ervan het beste tot een copyrette wenden. De documenten, de delen 1 en 2, zijn te downloaden via www.yoga-intervision.com/entreepaginarutgers.html. Deze aanwijzing is voor de copyrette voldoende.

(3) Voor de Rutgers was het van belang dat zij op een goede stand zaten. Het Wapen van Gelderland, waar Johannes Joseph zijn zaak begon, was wat dat betreft een goede keus. Het bevond zich vlak bij de schapenmarkt, aan het eind van de Jan van Schaffelaarstraat, een van Barnevelds drukste winkelstraten. Het is het een na laatste hoge huis links; zie ook afb. 14, 17, 23 resp. voetnoten 53, 76. Aan het voorste pand rechts zien we dat ook kleinzoon Albertus daar een goede neus voor had. Hij vestigde zijn zaak meer richting Barnevelds beroemde toren. Zijn uithangbord maakt duidelijk: alleen hij verkoopt echte Barneveldse sprits. Afb. 62 toont dezelfde situatie, maar dan richting toren. Voor het pand anno 2012, zie afb. 61. Foto: Archief Barneveld.

STAMBOOM EERSTE VIER GENERATIES RUTGERS (*)

1. Johannes Joseph Röttger (Rutgers) (1780 - 1854) x Anna Elisabeth Willemars (1789 - 1840)

-

2.1. Johannes Bernardus Rutgers (1821 - 1897) x Maria Elisabeth Panneman (1822 - 1895)

-

3.1. Joannes Jozephus Rutgers (1854 - 1861)

-

3.2. Theodorus Rutgers (1855 - 1913) x Aleida Maria van Werven (1851 - 1903)

-

3.3. Johannes Bernardus Rutgers (1858 - 1925) x Johanna Maria Alfrink (1853 - 1927)

-

3.4. Hendrikus Rutgers (1859 - 1930) x Elbertha Maria Overgoor (1876 - 1969)

-

4.1.1. Johanna Elizabeth Maria Rutgers (1904 - 1995) x Bollen

4.1.2. Bernardus Johannes Antonius Rutgers (1906 - 1942) x Laoh

4.1.3. Johannes Henricus Antonius Rutgers (1907 - 1993) x Wessels

4.1.4. Henricus Bernardus Josefus Rutgers (1908 - 1979) x Kakebeeke (huw. ontb.)

4.1.5. Theodorus Bernardus Henricus Albertus Rutgers (1910 - 1972) x van Es (huw. ontb.)

4.1.6. Albertus Thomas Chrysostomus Rutgers (1914 - 2003) x Surinovich (huw. ontb.)

-

3.5. Albertus Rutgers (1861 - 1928) x Alijda van den Hoven (1869 - 1912)

tweede huwelijk met Adriana Margaretha van Erp (1871 - 1950)

-

4.2.1. Maria Elisabeth Alida Rutgers (1900 - 1996) x Bomers

4.2.2. Johannes Theodorus Rutgers (1901 - 1984) x Koops

4.2.3. Johanna Maria Bernardina Rutgers (1902 - 1993) (zr. Adelaide)

4.2.4. Johanna Catharina Rutgers (1903 - 1989) x Leussink

4.2.5. Alijda Maria Elbertha Rutgers (1905 - 1998) x Hagdorn xx Draaisma

4.2.6. Johannes Bernardus Rutgers (1909 - 1977) x Smid

-

3.6. Joannes Jozephus Rutgers (1863 - 1863)

-

2.2. Anna Maria Rutgers (1823 - 1846)

-

2.3. Albertus Rutgers (1825 - 1825)

-

2.4. Maria Bernardina Rutgers (1826 - 1874) x Gerhardus Burgering (1815 - 1884)

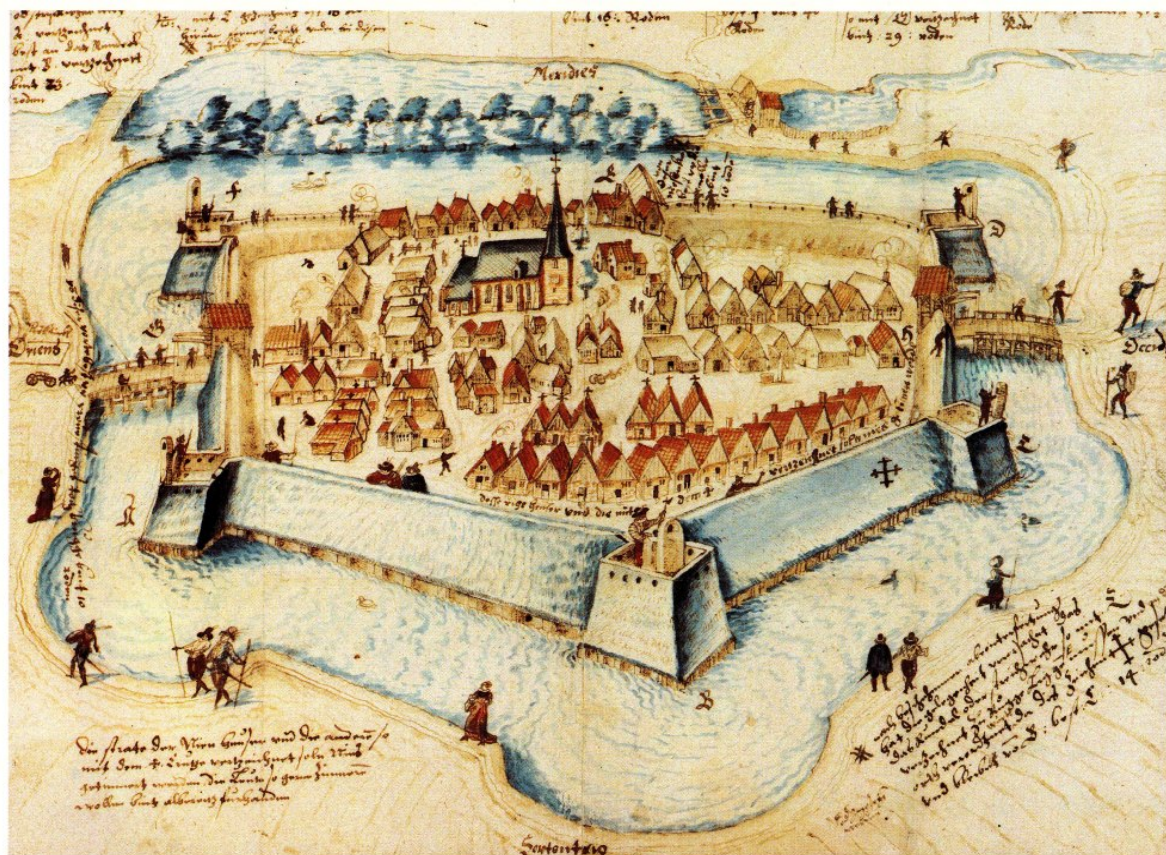
-

2.5. Alberta Catharina Rutgers (1828 - 1886) x Johannes Augustinus van Gemert (1809 - 1881)

-

2.6. Johanna Alberta Rutgers (1831 - 1875) x Johannes van den Beld (1786 - 1875)

(*) In "Stamreeks Generaties Rutgers" (blz. 10 - 11) een uitgebreidere opstelling. Voor stamboom en stamreeks als afzonderlijk document klik op www.yoga-intervision.com/pdf/stamboom-stamreeksrutgers.pdf.

(4) "Plan der Befestigung des Wiegboldes Südlohn 1596/1597". Südlohn bleef steken bij een Wigbold, een stad met beperkte stadsrechten, waarvan het marktrecht het belangrijkste was. Rond 1800 telde het zo'n vier- tot zeshonderd inwoners. In het midden - in het midden ook van het maatschappelijk leven destijds - de beroemde St. Vitus, een laatgotische kerk, daterend uit begin zestiende eeuw, gebouwd op de plaats waar voordien een romaanse kapel stond. De kerk werd in 1936 vergroot en heeft, uiterlijk althans, nog maar weinig weg van de kerk zoals hier, redelijk getrouw weergegeven, te zien is. Voor meer informatie, zie: "St. Vitus in Südlohn" (Westfälische Kunsstätten, 1989). Afb.: "Südlohn im Spiegel der frühen Fotografie" (Gemeindeverwaltung Südlohn, 1981). Voor Südlohn, zie Hoofdstuk 1 alsook afbeeldingen 1, 5, 6, 7, 8, 9, 55.

INHOUD

Opdracht - Colofon - Dank - Leeswijzer - Stamboom - Inleiding

PRELUDE: BARNEVELD 1844

Stamreeks eerste vier generaties Rutgers

DE START (1780 - 1854)

Hoofdstuk 1: Johannes Joseph Röttger

Hoofdstuk 2: Van Südlohn naar Barneveld

Hoofdstuk 3: Barneveldse sprits uit Gouda

Hoofdstuk 4: Wat zomaar gebeuren kan

Hoofdstuk 5: Na tweeën geen sterke drank

Hoofdstuk 6: Een huwelijk dat opzien baart

Hoofdstuk 7: Van Röttger naar Rutgers

Hoofdstuk 8: De pioniersfase voorbij

Hoofdstuk 9: Een vernoeming die niet lukt

INTERMEZZO: HEETEN 1929

HET VERVOLG (1854 - 1938)

Hoofdstuk 10: De oudste trekt zijn eigen plan

Hoofdstuk 11: Geloof en kerk

Hoofdstuk 12: Brand bij een notabele

Hoofdstuk 13: Een heerbroer die leraar wordt

Hoofdstuk 14: Goede bedoelingen en geharrewar

Hoofdstuk 15: Familie die uit het zicht verdween

Hoofdstuk 16: Zorg voor de ouders

Hoofdstuk 17: Op een ijsbaan in Hoogland

Hoofdstuk 18: Alles voor de kinderen

RODE DRADEN TOT BESLUIT

Hoofdstuk 19: Speculanten: enigen! Flierefluiters: geen!

Hoofdstuk 20: Katholieke middenstanders

FINALE: 'S-GRAVELAND 1990

Bijlage 1: De route die Johannes Joseph ging

Bijlage 2: De maat is kostelijk

(5) Op bovenstaand kaartje is duidelijk te zien hoe dicht Súdlohn tegen de Duits-Nederlandse grens aan ligt, hoe dicht ook bij Winterswijk. Het kaartje, ontleend aan “Sporen van de vaderlandse geschiedenis” (uitg. Lannoo, Arnhem 2009), dat geen wegen toont, oogt vlekkeloos. Rond 1800 was dat wel anders. “Buiten de bebouwde kom van steden en dorpen waren de wegen nog onverhard. Stof in de zomer, modder in de herfst en bevroren plassen in de winter maakten een tocht vaak tot een kwelling. Het beeld van een vrolijk fluitende, stevig voortstappende jongeling met een in een rode zakdoek geknoopte lunch aan een stok over zijn schouder, moeten we dan ook maar snel vergeten. De afstand die Johannes Joseph en Bernd Börgrinck per dag aflegden moet zo’n 25 tot 40 kilometer hebben bedragen, de totale afstand ongeveer 110 kilometer. De gemiddelde snelheid van een bespannen kar lag niet veel hoger dan die van een voetganger maar je werd er minder moe van. Die lage snelheid kwam doordat de voerlieden het door de jaren heen uitgesleten spoor moesten houden waardoor de paarden slechts stapvoets vooruit kwamen. Eenmaal aangekomen op de Veluwe verliep de reis via wat we van ouds Hessenwegen noemen, oude handelswegen die vanaf Noord-Duitsland via Oost-Nederland in de richting van Utrecht liepen.” Vrij naar “Meest vreemdelingen uit Münsterland”. Zie ook hoofdstuk 2, afb. 10 en 11, alsook “Op ’t Veluws Hessenspoor” uitg. Jac. Gazenbeek Stichting en Gemeente Ede (2012).

INLEIDING

Graag breng ik de Barneveldse familie Rutgers nog eens onder de aandacht. En wel met behulp van het verhaal dat hierna volgt, een verhaal dat begint in Südlohn, de plaats van waaruit Johannes Joseph Röttger in 1809 naar Barneveld vertrok. En dat eindigt eind jaren dertig van de vorige eeuw. Alle Rutgers hebben Barneveld dan verruild voor plekken elders in het land. Van een *Barneveldse* familie Rutgers is dan geen sprake meer (0).

In de overtuiging dat zonder verbeeldingskracht het verleden niet tot leven te brengen is, vertel ik hoe het *zou kunnen zijn gegaan*. Althans wat betreft de hoofdlijnen uit het leven van de Rutgers. Het meerdere, w.o. bronvermeldingen, speurverloop, aanvullende verhalen, bracht ik onder in een tweede deel: the making of. Dit zowel ter verantwoording van het aldus geromantiseerde verhaal, als om mogelijke vervolgspeurders dubbel werk te besparen.

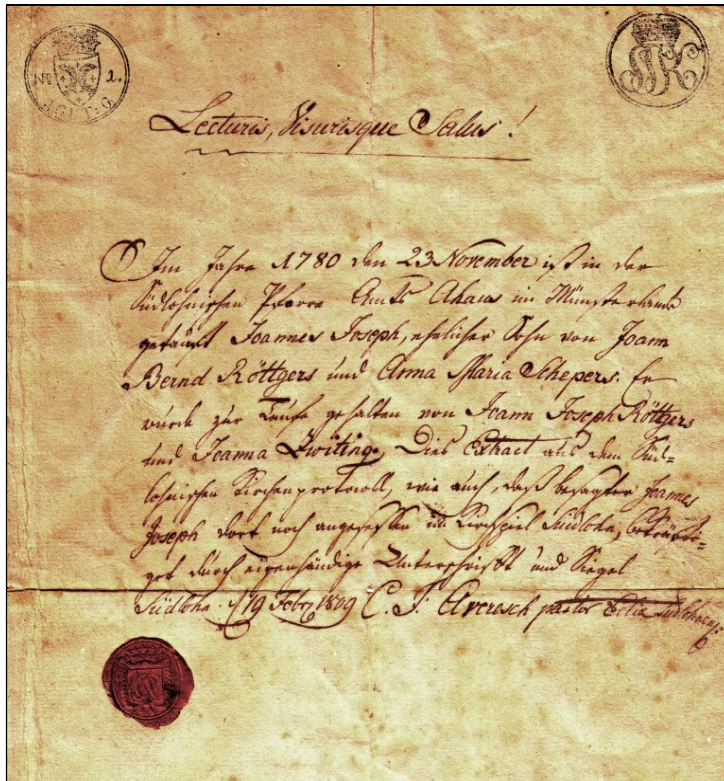
Het Rutgersverhaal volgt niet alleen de mannelijke lijn, ook Johannes Josephs dochters komen uitgebreid aan bod. Afzonderlijk aan hen gewijde hoofdstukken, met bijbehorende voetnoten, doen uit de doeken langs welke weg de Burgerings, de van Gemerts, de Voskuilens, de Ridders, de van den Belds, binnen de familie verschijnen. De Willemars, Pannemans, van Wervens, Alfrinks, Overgoors, van den Hovens en van Erps, komen aan de orde vanwege de huwelijken die de mannen onder de Rutgers met leden van deze families sloten. Ook andere families passeren overigens de revue, w.o. de Schuelers.

Van de derde generatie Rutgers waren het Hendrikus en Albertus die de Rutgerslijn qua naamdragers voortzetten: Albertus in Barneveld, diens broer Hendrikus in 's-Hertogenbosch, vervolgens Vught. Helaas verloor de Albertustak de Hendrikustak daardoor wat uit het oog. En omgekeerd. Gelukkig is het contact met hen nu weer hersteld. Zowel langs de weg van tal van verhalen over Hendrikus, zijn vrouw en kinderen, hun jeugd en levensloop, als in de vorm van daadwerkelijk contact.

Verhaal (deel 1) en voetnotendocument (deel 2) publiceerde ik in digitale vorm, hetgeen correcties en aanvullingen gemakkelijk mogelijk maakt. Die zijn dan ook welkom, meer dan dat. Laat niemand zich door de *wij-vorm*, die ik voor mijn Rutgersexercities koos, daar van afhouden. Het werd de wij-vorm, niet omdat er een autoriteit aan het woord zou zijn, quod non uiteraard, maar omdat het *hun* verhaal is dat ik schreef, en niet *mijn* verhaal.

Rest mij dank te zeggen aan ieder die mij hielp (1) - zie daarvoor in het bijzonder blz. 3 - en de lezer plezier te wensen uiteraard. Ook bij lezing van het nog uit te komen "Meest vreemdelingen uit Münsterland", vooruitlopend waarop, zowel als naar aanleiding waarvan, ik het Rutgersverhaal schreef (2). Graag draag ik het stokje nu aan anderen over (3).

PRELUDE

(6) Doopbewijs Johannes Joseph Röttger(s) d.d. 19-2-1809. De pastoor schrijft *Röttgers*. Met een s dus (41). In de akten echter die de pastoor in 1819 opstelde laat hij, conform het gebruik binnen de Röttgerfamilie, de s weg. Johannes Joseph vernederlandste zijn naam tot *Rutgers*, voegde dus weer een s toe. Zie afb. 22. Het doopbewijs moet opgevouwen in Johannes Josephs (plunje)zak gezeten hebben. In Barneveld aangekomen meldde hij zich er mee bij de schout. Voor zijn huwelijk in 1820 voldeed het echter niet: er moest, zoals hierboven vermeld, een recent doopbewijs komen (zie ook hoofdstuk 7). Via Johannes Josephs zoon, Johannes Bernardus Sr. (stamreeks 2.1), kwam het oorspronkelijke doopbewijs bij Hendrikus (stamreeks 3.4) terecht. Vervolgens kwam het in het bezit van Johannes Henricus Antonius (Rut) (stamreeks 4.1.3). Het was Rut die het inlijstte en ons in bewaring gaf (afb. 64). Zo getuigt het al tweehonderd jaar van het respect van de familie.

Prelude: Barneveld 1844

Zélf zou hij geen portret van zichzelf hebben laten schilderen, maar nu zijn kinderen er zo op aandrongen kon hij er niet onder uit. “Vijfendertig jaar in Barneveld was hij nu, mocht het dan alsjeblieft”, hadden ze gezegd. Nu zat hij daar te poseren, voor een schilder uit Nijkerk, die er apart voor naar Barneveld gekomen was. “Ze denken dat het een hele stap voor me was, ik laat het maar zo, ze geloven me toch niet wanneer ik zeg dat dat wel meeviel. Zo anders dan Südlohn is Barneveld niet. Al ziet het landschap er wat anders uit, de Veluwe, met al die boerendorpen, het is net Münsterland”, Johannes Joseph droomde weg.

“U valt toch niet in slaap, wie knikkebolt kan ik niet schilderen, zit stil.” Johannes Josephs hoofd schoot omhoog. Zo ver weg was hij niet, of hij had de schilder wel gehoord. “Stil zitten ... moet je hem horen! Als ik dat had gedaan, dan had ik hier niet gezeten, hij trouwens ook niet, want het kost me een lieve duit. Maar goed, dat is mijn zaak niet, de kinderen betalen, hebben ze gezegd. Zélf zou ik het er niet voor over hebben, geld voor mijzelf uitgeven, daar heb ik nu eenmaal moeite mee, net als iedereen die armoede en hongersnood heeft gekend. En dat voor zo’n prutsportret ...”, weer droomde Johannes Joseph weg.

“Hier, een pijp, die houdt u wakker, een dure, met een lange steel, laat haar niet vallen, U verstaat me toch wel?” Johannes Joseph vermande zich. “Hem niet verstaan? Wis en waarachtig wel. Het Münsterlands was heus niet zo veel anders dan het Winterswijkse, het Winterswijkse niet veel anders dan wat ze op de Veluwe spraken. Daar had de moeite die hij met zijn vertrek toch ook had gehad, niet in gezeten. Dat hij zich had moeten losmaken van huis en haard, los van familie en verwanten, weg van waar je voor alles wist bij wie je moest zijn, dát had pijn gedaan. En dat hij voor armoedzaaiër, voor avonturier, was uitgemaakt. Dank zij de Münsterlanders die er al zaten, gelukkig maar even ... nee, hij hoorde hier”.

“Logisch dat ze in Barneveld eerst de kat uit de boom hadden gekeken. Zij wisten wat ze aan elkaar hadden, van nieuwkomers moest dat nog maar blijken. Wie waren ze, wat konden ze? Was je bereid je te voegen naar de toch net wat andere gewoonten en gebruiken, andere omgangsvormen ook? Zoals nu bijvoorbeeld: duwt die schilder me een pijp in de mond, een die ik nog ken uit mijn Goudse tijd, terwijl ik niet rook. Zet hij me ook nog een hoed op, eentje die een bakker zelfs op zondag naar de kerk niet draagt ... nou ja, hij zal weten hoe het hoort ...”, Johannes Joseph knikkebolde nu toch echt.

“Een onverbeterlijk type, die man”, mompelde de schilder. “Volgende week kom ik terug. Als het dan weer mislukt, ik maak geen tweede exemplaar, dat heb ik uw kinderen al gezegd.” Al schrok hij even van de boze stem, Johannes Joseph haalde zijn schouders op. Als er een tweede exemplaar moest komen, zouden zijn kinderen daar heus voor zorgen ... en anders wel die van hen, of die van hen, of die van hen ... zij zouden voor hem, voor zijn schilderijen zorgen ... of zij dan nog Rutgers heetten, dat was niet aan hem ...

STAMREEKS GENERATIES RUTGERS

1. EERSTE GENERATIE

gezin van herkomst Johannes Joseph Röttger

- 1. Johannes Bernardus Röttger (1738 - 1800) (Südlohn) gehuwd met Anna Maria Bernardina Schepers (1745 - 1812)**

- 1.1. Johannes Bernardus Heinrich (1770 - 1821)
- 1.2. Johannes Gerhardus Engbert (1774 - 1774)
- 1.3. Joanna Margaretha Christina (1776 - 1818)
- 1.4. Johannes Joseph (1780 - 1854) (Südlohn - Barneveld) gehuwd met Anna Elisabeth Willemars (1789 - 1840) (Barneveld): volgt 2**
- 1.5. Joanna Catharina (1784 -)
- 1.6. Bernardus Harmanus (1789 -)

2. TWEEDE GENERATIE

kinderen echtpaar Rutgers-Willemars (1.4)

- 2.1. Johannes Bernardus Rutgers (1821 - 1897) gehuwd met Maria Elisabeth Panneman (1822 - 1895): volgt 3**
- 2.2. Anna Maria Rutgers (1823 - 1846)
- 2.3. Albertus Rutgers (1825 - 1825)
- 2.4. Maria Bernardina Rutgers (1826 - 1874) (x Burgering)
- 2.5. Alberta Catharina Rutgers (1828 - 1886) (x van Gemert)
- 2.6. Johanna Alberta Rutgers (1831 - 1875) (x van den Beld)

3. DERDE GENERATIE

kinderen echtpaar Rutgers-Panneman (2.1)

- 3.1. Joannes Jozephus Rutgers (1854 - 1861)
- 3.2. Theodorus Rutgers (1855 - 1913) (x van Werven)
- 3.3. Joannes Bernardus Rutgers (1858 - 1925) (x Alfrink)
- 3.4. Hendrikus Rutgers (1859 - 1930) gehuwd met Elbertha Maria Overgoor (1876 - 1969): volgt 4.1**
- 3.5. Albertus Rutgers (1861 - 1928) gehuwd met Alijda van den Hoven (1869 - 1912): volgt 4.2**
resp. gehuwd met Adriana Margaretha van Erp (1871 - 1950)
- 3.6. Joannes Jozephus Rutgers (1863 - 1863)

4. VIERDE EN VOLGENDE GENERATIES

Albertus- resp. Hendrikustak: zie volgende pagina

4. VIERDE EN VOLGENDE GENERATIES RUTGERS

4.1. Hendrikustak (ad 3.4) (naamdragers onder 4.1.2 resp. 4.1.5 en 4.1.6)

4.1.1. Johanna Elizabeth Maria (1904 - 1995) gehuwd met Petrus Hubertus Laurentius Bollen (1896 - 1937) - 5^e gen.: kinderen Bollen - 6^e en 7^e gen.: kleinkinderen resp. achterkleinkinderen Hettinga

4.1.2. Bernardus Johannes Antonius (1906 - 1942) gehuwd met Lucie Clementine Laoh (1914 - 2005) - 5^e gen.: kinderen Rutgers - 6^e en 7^e gen.: kleinkinderen resp. achterkleinkinderen Smit resp. de Vries

4.1.3. Johannes Henricus Antonius (1907 - 1993) geh. met Elisabeth Grada Maria Wessels (1923)

4.1.4. Henricus Bernardus Josephus (1908 - 1979) gehuwd met Constance Diederica Kakebeeke (1923) (huw. ontb.)

4.1.5. Theodorus Bernardus Henricus Albertus (1910 - 1972) gehuwd met Maria Wilhelmina Elisabeth van Es (1916 - 2004) (huw. ontb.) - 5^e gen.: kinderen Rutgers - 6^e en 7^e gen.: kleinkind(eren) Visser resp. ?? resp. achterkleinkinderen Visser resp. ??

4.1.6. Albertus Thomas Chrysostomus (1914 - 2003) geh. met Ludmila Surinovich (1921 - 1991) (huw. ontb.) - 5^e gen.: kinderen Rutgers w.o. adoptiefdochter - 6^e en 7^e gen.: kleinkinderen resp. achterkleinkinderen Rutgers

4.2. Albertustak (ad 3.5) (naamdragers onder 4.2.2 resp. 4.2.6)

4.2.1. Maria Elisabeth Alida (1900 - 1996) gehuwd met Antonius Gerhardus Bomers (1893 - 1955) - 5^e gen.: kinderen Bomers - 6^e en 7^e gen.: kleinkinderen resp. achterkleinkinderen Bomers, Bergervoet, van Neerven, Preller resp. v.d. Gaag, Jansen, Roebroek

4.2.2. Johannes Theodorus (1901 - 1984) geh. met Gerarda Geertruida Maria Koops (1904 - 1995) - 5^e gen.: kinderen Rutgers - 6^e en 7^e gen.: kleinkinderen resp. achterkleinkinderen Rutgers resp. Hartman, Rempt, Aarts, Vandenbulke

4.2.3. Johanna Maria Bernardina (1902 - 1993) (zr. Adelaide)

4.2.4. Johanna Catharina (1903 - 1989) gehuwd met Hendrikus Bernardus Johannes Leussink (1897 - 1980) - 5^e gen.: kinderen Leussink - 6^e en 7^e gen.: kleinkinderen resp. achterkleinkinderen Leussink, Eijsink, Hofhuis resp. de Ruiter, van Boven, van Aalten, Martens

4.2.5. Alijda Maria Elbertha (1905 - 1998) gehuwd met Augustinus Henricus Maria Hagdorn (1907 - 1938) resp. gehuwd met Athanasius Alphonsus Maria Draaisma (1910 - 1984) - 5^e gen.: kinderen Hagdorn resp. Draaisma - 6^e en 7^e gen.: kleinkinderen resp. achterkleinkinderen Draaisma

4.2.6. Johannes Bernardus (1909 - 1977) gehuwd met Helena Clasina Smid (1917 - 1993) - 5^e gen.: kinderen Rutgers - 6^e gen.: kleinkinderen Terpoorten resp. Bakker

DE START

(1780 - 1854)

(7) Südlohn rond 1900, gefotografeerd vanuit een luchtballon. Net buiten de foto, iets boven het midden rechts, het perceel (thans Mühlenkamp 22) vanwaar Johannes Joseph, begin 1809, naar Barneveld vertrok. Foto: "Südlohn im Spiegel der frühen Fotografie" (Gemeindeverwaltung Südlohn, 1981). Zie ook afb. 55.

1. Johannes Joseph Röttger

De oorsprong van de Barneveldse familie Rutgers ligt in Südlohn (4), een klein katholiek kerkdorp, op nog geen vijf kilometer van de Nederlands-Duitse grens, hemelsbreed op zo'n tien kilometer afstand van Winterswijk. Johannes Joseph Röttger, de vierde uit een gezin van zes, zag er - we schrijven begin negentiende eeuw - geen toekomst (5). Zijn vader had in het buurtschap Mühlenkamp een klein boerenbedrijf. De paar hectares land die hij pachtte lagen een stuk van zijn kotte af (6). Herendienst - hand en spandiensten aan de landeigenaar - hoefde hij gelukkig niet meer te verlenen. Grootvader had dat nog wel moeten doen (7).

Vergeleken met het horigensysteem, de gebondenheid van boer en gezin aan land en heer, was dat een hele vooruitgang geweest. En al helemaal ten opzichte van het lijfeigenschap

van dáárvóór. Johannes Josephs vader kon er met verve over vertellen. Over hoe de boeren er gebukt onder waren gegaan, tot ze vrijbrieven kregen, en hof en land in erfpacht (8), de Röttgers al vroeg (9). Het was zijn grootvader van wie zijn vader die verhalen had gehoord. Die had ze weer van zijn moeder, Trine, de eerste Röttger voor zover hij wist (10). Meestal beëindigde Johannes Josephs vader zijn relaas met dat hij hof en land zou kopen, zodra hij het geld er voor had. Of dat moment ooit zou komen, hij betwijfelde het (11).

Het hield immers niet over, de Röttgers waren keuterboer gebleven, het erf rond hun kotte was klein, tien are hooguit. In Fünfhausen, en in Eschlohn, op hun paar hectaren pachtland, verbouwden ze rogge en soms vlas (12). Op de hof teelden ze groenten, er liepen wat varkens en kippen rond, op de gemeenschapsgrond weidden ze een paar koeien (13). Voor het dagelijks levensonderhoud was het voldoende, voor kleding, uitzet van huwbare dochters, dokterskosten, het opvangen van tegenslag, bracht het onvoldoende op.

(8) Met het oog op thuisarbeid stond haast in iedere kotte een weefgestoelte, ook in die van de Röttgers. Afb.: "Südlohn im Spiegel der frühen Fotografie" (Gemeindeverwaltung Südlohn, 1981). Voor meer over weven als thuisarbeid, zie de apart daaraan gewijde paragraaf in "Meest vreemdelingen uit Münsterland".

Zonder werk als dagloner redden de Röttgers het niet, eigenlijk dan nog niet. Gelukkig verdienden zij er, net als de burenen, met weven wat bij. In de winter waren ze eerder wever dan boer (14). Al kluste hij liever, ook Johannes Joseph droeg er zijn steentje aan bij (15).

Op de hof lag geen toekomst, te klein als die voor splitsing was. Het was Heinrich, zijn oudste broer, intussen al getrouwd, die er verder boeren zou (16). Het merendeel van het werk deed hij, sinds vader overleden was, trouwens al. Bleef hij, dan kwam dat neer op een schraal daglonersbestaan. Dat zag hij als terug naar af, zo er al werk voor was. Weven was geen optie: al deed hij het, al noemde hij zich wever zelfs, zijn hart lag er niet (17).

Johannes Joseph had het wel gezien, in Südlohn. Het waren moeilijke jaren geweest, jaren van hongersnood zelfs. Niet alleen vanwege misoogsten, ook vanwege de rooftertijten die Münsterland in die jaren teisterden, precies in de jaren van Johannes Josephs jeugd (55). Viel Südlohn voorheen onder het Vorstenbisdom Münster, in 1803 was het in handen gekomen van het Vorstendom Salm-Salm. In 1811 kwam het, na jaren van politieke onrust en strijd, onder het bewind van het Franse Keizerrijk. In 1813 hadden de Pruisen het weer voor het zeggen gekregen. Ronselaars, dan van de ene, dan van de andere kant, kwamen voorbij.

Soms werven ze vrijwillig, vaak onder dwang. Johannes Joseph, in de kracht van zijn leven, vreesde het ergste. Had Fürst Salm-Salm de dienstplicht eigenlijk al ingevoerd, Napoleon, zou dat zeker doen (18). Johannes Joseph wachtte het niet af, als hij aan één kledingstuk een hekel had, dan was het wel aan de wapenrok (19).

2. Van Südlohn naar Barneveld

Wie er ook zo over dacht was Bernd Börgerinck, uit Vreden (20). Net als Johannes Joseph wever, vier jaar ouder dan hij, ook uit een boerengezin met meerdere zonen. Ze kenden elkaar via via, ergens waren ze nog familie ook. Ze troffen elkaar bij meiboom- en schuttersfeesten, over en weer trokken die veel bekijks (21). Al zouden ze de feesten missen, hun toekomst lag er niet, daarover waren zij het eens. Als ze gingen, dan nu, rond de dertig

(9) Zicht op de St. Vitus Kirche in Südlohn, zoals de kerk er omstreeks 1800 uitzag, gezien vanuit de Mühlenkamp, de buurtschap (hooke) waar Johannes Joseph uit afkomstig was. Foto: "Südlohn im Spiegel der frühen Fotografie" (Gemeindeverwaltung Südlohn 1981). Voor Südlohn, zie ook afb. 4, 5, 6, 7 en 8.

als ze waren. En samen. Alléén reizen was riskant. In den vreemde een nieuw bestaan opbouwen ook, al was Nederland niet echt vreemd. In het grensgebied waren ze er mee vertrouwd, als bestemming lag het voor de hand, de vraag was alleen: waarheen precies?

Dus om advies gevraagd. Aan Caspar Joseph Aversch, pastoor van Südlohns kerk (22). De parochie viel weliswaar onder het bisdom Münster, maar schuurde tegen dat van Utrecht aan. Sinds jaar en dag waren er contacten, over en weer (23). Al eerder waren er uit Südlohn en omgeving die kant op gegaan, de meesten hadden zich in Barneveld gevestigd (24). Johannes Joseph moest trouwens toch bij de pastoor zijn: voor zijn doopbewijs. Dat had hij nodig voor waarheen de reis hem voeren zou, de vraag waarvoor hij eigenlijk kwam (25).

Pastoor Aversch hoefde niet lang na te denken. De zielenherder kende de situatie waarin zijn parochie zich bevond maar al te goed. Zonder te aarzelen stelde hij Johannes Josephs doopbewijs op, aanbevelingsbrieven zouden nog volgen, beloofde hij. Voor elk van hen een, gericht aan Willemars en Boschmann, voorheen uit Billerbeck (26). Van de pastoor uit de parochie daar, wist hij dat die hen waren voorgegaan. Een generatie eerder al. De mannen maakten het daar nu goed, in het Veluwe Barneveld.

(10) Barneveld 1912. Een eeuw eerder was de situatie soortgelijk, zij het minder dicht bebouwd. In 1800 telde de plaats 2200 inwoners, in 1850: 3000, in 1900: 6000 (86.7). In het noordoostelijk verlengde van de kerk zien we de Jan van Schaffelaarstraat, met, aan het eind ervan, vlak bij de schapenmarkt, het Wapen van Gelderland, waar Johannes Joseph zijn bakkerij in begon (afb. 17 en 30). Ook kleinzoon Albertus Rutgers begon er - in 1898 - zijn zaak (afb. 3 en 62). Vlak na het punt waar, rechtsonder op de foto, twee toegangswegen samenkomen, bevond zich - aan het begin van de Langstraat (afb. 11) - het logement "Het Vliegend paard". Foto: "Met de kiekkast door Barneveld" (BDU, 1985).

Net zo'n plaats als Südlohn, had het meer toekomst, was het intussen groter al. Gelegen op een knooppunt van wegen, kreeg het meer en meer een centrumfunctie voor de omgeving. Konden Johannes Joseph en Bernd er als wever niet aan de slag, dan was er vast wel ander werk, Willemars hielp ze er wel aan, en anders Boschmann wel. Schueler uit Olfen, volgens de pastoor daar, was ook al van plan er naar toe te gaan (27). Een borgbrief, voor het onwaarschijnlijke geval dat ze armlastig zouden worden, was niet nodig. Vroegen ze er in Barneveld naar, dan wilden Boschmann en Willemars vast wel borg staan, zo niet, dan konden ze altijd nog verklaren van bijstand afstand te doen (28).

Dat allemaal zou hij schrijven, in zijn brief. “Het Vliegend Paard” was een prima logies voor de eerste tijd, Strik, de waard, een beste man, met huwbare dochters bovendien. Willemars trouwens ook. De taal was geen probleem, daar waren ze in het grensgebied mee bekend (29). Al waren ze er overwegend protestant, nam je de zondagsheiliging in acht, gaf je verder geen aanstoot - sinds geruime tijd was de godsdienstvrijheid er weer hersteld - dan was je welkom, vooral ook binnen de kleine katholieke kring. Als minderheid hielpen zij elkaar, waren ze blij met nieuwe aanwas, eigenlijk deed het er niet toe van waar je kwam (30).

(11) De Langstraat rond 1875 (afb. uit “Een bijzonder Schoutampt”, BDU 2002). Verderop terug in de straat bevond zich “Het Vliegend Paard”, het logement waar Johannes Joseph en Bernd de eerste dagen na hun aankomst verbleven. Het straatbeeld dat zij aantreffen zal niet veel hebben verschild van dat op de afbeelding. Het hoekpand - op de hoek van de Langstraat en Nieuwstraat - functioneerde voor de Barneveldse katholieke gemeenschap destijds als schuilkerk.

De mannen hadden geboeid geluisterd. Nog niet buiten, of ook Bernd zei achter zijn doopbewijs aan te gaan. Twee weken later vertrokken ze. Al werd er een traantje geplengd, overstuur waren ze niet, ook de achterblijvers niet. Zo ver was Barneveld nu ook weer niet: per kar drie dagen, vier te voet (afb. 5). De benenwagen namen ze, die kostte niets. Half maart - we schrijven 1809 - kwamen ze aan, bij “Het Vliegend Paard” was plaats (31).

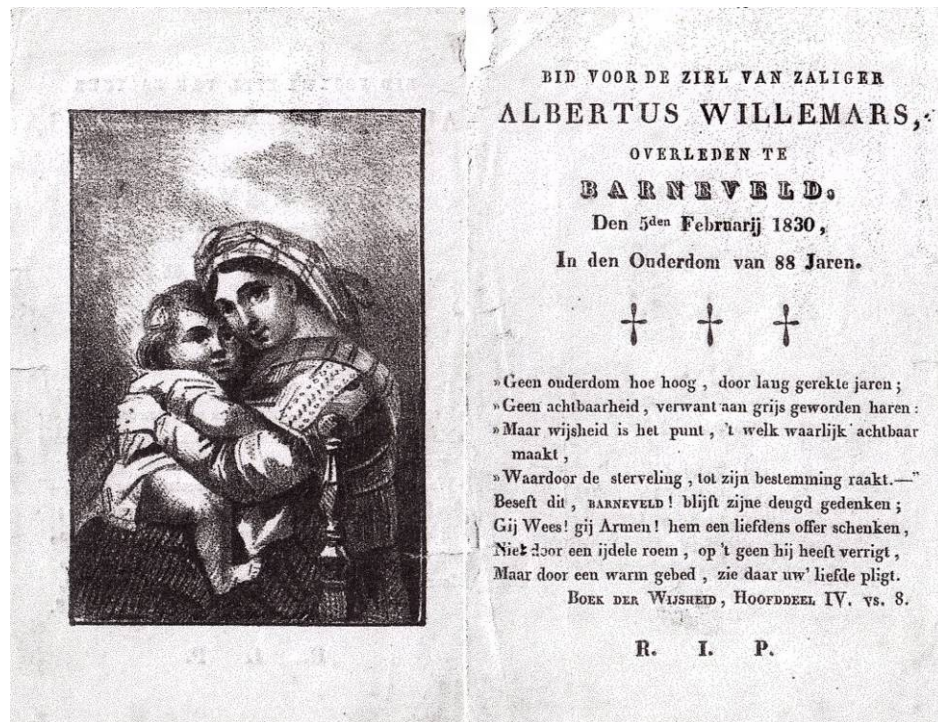
Meer dan een slaapplek hadden ze niet nodig, voor een week of twee, langer niet. Zuinigheid was het devies. Strik, de waard, speelde er op in. Het was niet de eerste keer dat er Münsterlanders naar Barneveld kwamen, het zou ze wel lukken hier, dat zag hij zo (32).

3. Barneveldse sprits uit Gouda

Strik kreeg gelijk. De volgende dag al ging Johannes Joseph op pad. Op naar Willemars, de aanbevelingsbrief van Südlohns pastoor op zak. Bernd bleef om het huis, bij de Striks. Zag

wat er te doen viel, wat in de drukte van het logement was blijven liggen, pakte het zonder te vragen aan. Al ging elk zijn eigen weg, hun vriendschap bleef. Door huwelijk van een Börgerinck-zoon met een Rutgersdochter werd de band tussen beide families hechter nog (33). Maar dat wisten zij toen nog niet. Daarvoor moesten de mannen eerst zelf nog huwen.

En dat deden ze. Bernd, in 1812, met logementhouders' dochter, Gijsberta Strik. Johannes Joseph, in 1820, met Willemars' dochter, Anna Elisabeth. Südlohns pastoor was tevreden: al waren Gods wegen ondoorgrondelijk, Hem een beetje helpen, hij deed het graag.

(12) Bidprentje Aalbert Willemars (1742-1830), Johannes Josephs schoonvader. Afbeelding en vermaning maken het tot een opmerkelijk prentje. Voor meer over Aalbert Willemars - van hem stamt de Rutgers-naam Albert - en zijn prentje, zie voetnoten 26 en 38. Voor bidprentjes als sociaal-religieus fenomeen, toegelicht aan de hand van familieprentjes, zie o.a. voetnoten 26, 54, 60, 71, 82, 84, 95, 115, 117, 118, 147.

Dankbaar, ook wij, voor Bernds kameraadschap en hulp, volgen we vanaf nu vooral Johannes Joseph op zijn pad. Benieuwd naar hoe het met hem, en de zijnen, verder gaat. Of liever: ging. Al achterhaalden we veel aan feiten, waar deze ontbraken leefden we ons in, vertellen we hoe het *zou hebben kunnen zijn gegaan*. De bronnen die dat alles schragen, zijn te vinden in "the making of", deel 2 van "De Barneveldse familie Rutgers". Maar dit terzijde.

Terug naar Johannes Joseph en hoe het verder met hem ging. Even zette Willemars de wever die Johannes Joseph, al was het tegen zijn zin, nog was, aan zijn weefgetouw aan het werk. Snel werd duidelijk: echt zin had de nieuwkomer er niet in. Misschien was bakker iets voor hem. Bij een neef van zijn vrouw: bakker Wolfsen, daar kon hij wel terecht (34). Van hem

leerde Johannes Joseph de eerste beginselen van het vak. De fijne kneepjes kreeg hij elders onder de knie: eerst in Scherpenzeel, daarna in Den Haag (35). Ten slotte in Gouda. Bernardus, een van Willemars zonen had er - aan de Lange Tiendeweg, hartje stad - zijn zaak, vermaard vanwege diens Goudse sprits (36).

Johannes Josephs inzet moet naar ieders tevredenheid zijn geweest. Het recept voor de wat zoetig-zoute sprits gaf de Goudse Willemars hem immers mee, iets wat bakkers slechts bij hoge uitzondering doen. Bang voor concurrentie was Willemars niet, daarvoor lag Barneveld ver genoeg weg. Wat hem betrof noemde Johannes Joseph het Goudse koekje *Barneveldse* sprits (37). Het bleef toch binnen de familie. Zijn zus, Anna Elisabeth - het stel paste goed bij elkaar, dat had hij gemerkt - trouwde binnenkort met hem (38).

(13) Hier het Wolfsen-pand, waar Johannes Joseph ooit zijn eerste bakkers-schreden zette, hetzelfde pand als waar Johannes Bernardus Sr. de Rutgers-zaak naar terug verkaste. Johannes Bernardus Jr. zette de bakkerij voort. In 1914 verkocht hij de zaak aan Bronstring. Het is de Bronstring-familie die we voor de deur zien staan, met twee hulpjes en een bakkersknecht. Voor hoe Bronstring het pand verbouwde zie afb. 24.

Wanneer precies Johannes Joseph weer terugkeerde naar Barneveld weten we niet. In ieder geval ruim voor 18 februari 1820, de datum van zijn huwelijk. Aan het eind van de Catharinastraat, thans Jan van Schaffelaarstraat, begon hij zijn zaak, zette hij de zaak van Wolfsen voort: in Het Wapen van Gelderland (afb. 30). Niet voor eventjes, voor zeker dertig jaar (39). Johannes Joseph had zijn plek en stiel gevonden. Na zijn dood - 27 december 1854 - zette zijn oudste zoon, Johannes Bernardus Sr., de zaak voort.

Alberta Catharina, Johannes Josephs een na jongste dochter, nam het cafégedeelte over. Samen met Johannes Augustinus van Gemert, haar man. Zij had hem ontmoet tijdens de schapenmarkt. In Appeltern hielden ze schapen. Johannes Augustinus dreef die dan naar Barneveld, om ze er te verkopen op de markt. Lopend, en dan ook nog eens met je schapen

twee rivieren over, je kunt je het haast niet voorstellen, maar toch is het zo. Na afloop van de markt meteen weer terug, dat ging natuurlijk niet, dus bleef hij slapen, in kamers die Johannes Joseph - slaapstehouder was hij ook - voor dergelijke gelegenheden te bieden had. Zo werd Het Wapen van Gelderland voor Alberta Catharina logement d'amour (40).

(14) Hier, aan het eind van de Jan van Schaffelaarstraat, de varkensmarkt. Even verderop, rechts, bevond zich de schapenmarkt waar Johannes Augustinus van Gemert, Johannes Josephs schoonzoon, lopend vanuit Appeltern, zijn schapen verkocht. Op de foto is goed te zien hoe pal bij het marktgebeuren Het Wapen van Gelderland was gesitueerd. Het is het hoge pand rechts, dat met het uithangbord. Foto: Gemeentearchief Barneveld. Zie ook afb. 17, 23 resp. 30.

4. Wat zomaar gebeuren kan

Nu de naam van Alberta Catharina Rutgers valt, ook wel Catharina Alberta genoemd, wordt het tijd om aan Johannes Josephs dochters de aandacht te geven die zij verdienen. Daarmee ook aan zijn huwelijk (41). Voor een migrant niet zo maar wat: met een huwelijk ter plekke settelt hij zich, hij weet: nu ga ik niet meer terug ... Het zat er in, vanaf het begin, dat hij een dochter van Willemars huwen zou. Johannes Joseph was uit het goede hout gesneden, de vader stemde van harte in. Bovendien was hij Anna Elisabeths keus.

Al rees er nog wel een probleem: Johannes Josephs doopbewijs, al die tijd zorgvuldig bewaard, voor zijn huwelijksaangifte voldeed het niet. Er moest een recent exemplaar komen. Plus doopbewijzen van zijn ouders en grootouders, en nog het nodige meer. Dat lukte, in no time. Zo ver weg was Barneveld nu ook weer niet, Südlohn, omgekeerd, uiteraard ook niet. Pastoor Aversch stond er nog steeds aan Gods roer. Johannes Joseph had zijn bestemming gevonden, hoorde hij nu. De eerwaarde koppelaar aarzelde niet, subiet schreef hij de documenten uit (42).

Vier dochters kregen Johannes Joseph en zijn vrouw. Anna Maria (geb. 19-3-1823), de oudste, vernoemden zij naar Anna (Antje) Wolfsen, Anna Elisabeths moeder. Helaas overleed Anna Maria in 1846 al (43). Op een moment dat haar moeder, veel te vroeg voor haar man en het nog jonge gezin, al overleden was.

(15) Achterste binnenpagina uit het familiekerkboek van Johannes Joseph, of liever: het echtpaar Rutgers-Willemars, met Alleberta Caattarina als naam die de ouders noteerden. Iet Harderwijk-Rutgers gaf het ons in beheer. Zij op haar beurt had het gekregen van Johannes Theodorus Rutgers, haar vader (stamreeks 4.2.2). Voor het Rutgers-familiekerkboek dat aan ons via de Hendrikustak werd toevertrouwd zie afb. 26.

Het was niet de eerste keer dat Johannes Joseph met het overlijden van een van zijn kinderen werd geconfronteerd. Albertus, het broertje dat na Anna Maria kwam, vernoemd naar Aalbert Willemars, moeders vader, had slechts drie dagen geleefd. Het maakte het overlijden van Anna Maria er des te verdrietiger door. Temeer nu hij het niet met Anna Elisabeth delen kon ... op zulke momenten verlangde hij terug naar huis ...

Na Albertus kwam Maria Bernardina, hun tweede dochter. De ouders vernoemden haar naar vaders moeder, om verwarring met Anna Maria te voorkomen, minus Anna. Het was Maria Bernardina met wie Gerhardus Borgering, Bernd Börgrincks nu oudste zoon - Bernds eerste zoon, Johannes, was intussen overleden, Bernd zelf ook - in het huwelijk trad (44). Hun huwelijk bevestigde de band tussen de families, een band die door de gezamenlijke migratie van Johannes Joseph en Bernd, intussen vijfendertig jaar geleden, was gelegd.

Van de negen kinderen die Maria Bernardina en Gerhardus kregen, overleden er zeven. Vijf binnen een jaar na hun geboorte, twee binnen hun kleutertijd. Alleen Agnes Catharina, geb. 2-4-1858, en Elisabeth Alberta, geb. 29-5-1861, bleven in leven. Al maakte kindersterfte deel

uit van het leven, zeker in die tijd, het aantal kinderen dat overleed, het leed dat het Burgeringgezin overkwam, was wel heel erg groot. Voeg daarbij het overlijden van Maria Bernardina zélf - op 15 augustus 1874 - op een moment dat de beide meisjes haar nog niet konden missen, en het drama is compleet.

(16) Elisabeth Alberta Burgering (1861-1925), dochter van Maria Bernardina Rutgers (stamreeks 2.4) en Gerhardus Borgering, kleindochter resp. kleinzoon van de migrantenbroeders Johannes Joseph Rutgers resp. Bernd Börgrinck. Foto: collectie Wim Burgering (Elisabeth Alberta Burgering is Wims overgrootmoeder).

Of volgde er nog meer? Was het zijn bezorgdheid voor de meisjes, die Gerhardus, weduwnaar nu, er toe bewoog de zorg voor hen aan anderen over te dragen? Was het omdat hij, als een na oudste uit zijn ouderlijk gezin, van dichtbij had meegemaakt dat niet alleen jonge kinderen, maar ook oudere, onverwacht dood konden gaan (45)? Was het omdat hij, nu hij er alleen voor stond - er geen vrouw meer in huis was ook - onvoldoende tijd en ruimte voor de meisjes had? We weten het niet.

Wat we wel weten is dat vader Gerhardus voogd over de beide meisjes was, en hun oom, Johannes Bernardus Rutgers Sr., toezien voogd (46). Iets waarin we bevestigd zien hoe hecht de band tussen de Rutgers en de Burgerings gebleven was.

Aangenomen wordt dat voogd en toezien voogd besloten de meisjes bij de van den Belds onder te brengen. Bij hun tante, moeders zus. Mogelijk een of twee jaar eerder al (47). Tot ook tante, begin 1875, overleed, en haar man, Johannes van den Beld, niet lang daarna (48). Waarmee we bij Johanna Alberta Rutgers, want zo heette de tante - Johannes Josephs jongste dochter - zijn aangeland. Onder de indruk van wat Maria Bernardina, haar man Gerhardus, en hun dochters, was overkomen.

5. Na tweeën geen sterke drank

Graag zouden we, als we het wisten, vertellen wie, toen hun tante overleed en vader Gerhardus eind 1876 naar Rheden vertrok, de zorg voor de meisjes op zich nam. Hoe het daarna met hen verder ging weten we, zij het summier (49). Agnes Catharina, in Barneveld gebleven, vertrok augustus 1877 naar Amersfoort, daarna als dienstbode naar Arnhem. Vanuit Rheden vestigde zij zich vervolgens in Amsterdam, waar zij op 25 januari 1923 overleed. Elisabeth Alberta, de jongste, vertrok 14 juni 1879 naar Utrecht, om zich daarna in Velp te vestigen, waar zij huwde met Bernardus Gunsing, leerlooier aldaar. Elisabeths nazaten, Rutgersverwant, zijn daarmee bekend. Agnes Catharina bleef kinderloos (50).

Nu dus aandacht voor Johannes Josephs jongste dochters. Beginnen we bij Alberta Catharina, geb. 6-4-1828, overl. 11-5-1886. Door het overlijden van Albertus, haar broertje, was vernoeming naar moeders vader, Aalbert Willemars, niet gelukt, dus vernoemden zij hem, via haar opnieuw. Of er nog ooit een jongetje zou komen was immers niet aan hen.

(17) Het Wapen van Gelderland - met inderdaad het wapen van Gelderland op het uithangbord - waar Johannes Josephs zijn bakkerij begon. Links het cafégedeelte. Op de bovenverdieping slaapplekken voor passanten. Achterom een stalling (zie witte bord) voor paarden en kleinvee. Alberta Catharina, Johannes Josephs dochter, zwaaide er de scepter. In de gelagkamer diens schilderij. Johannes Josephs oudste zoon, Johannes Bernardus, zette de bakkerij in dit pand voort. Tot hij, rond 1870, naar het pand, rechts ernaast (afb. 13), verkaste. De foto toont een feestelijke stoet RK-parochianen, vermoedelijk t.g.v. het zilveren priesterfeest, 15 augustus 1907, van pastoor Bos. We zien hem, links voor, in de koets.

Alberta Catharina overigens treffen we ook onder de naam Catharina Alberta aan. In dat geval ligt de klemtoon op Catharina Willemars, moeders oudste zus (51). Ook Alberta Catharina kwamen we al tegen: als uitbaatster van het café van haar en haar man, Johannes Augustinus van Gemert, gesitueerd in Het Wapen van Gelderland (52). Gedoe in haar café, dat kon zij niet hebben, tijdens de schapenmarkt was daar maar weinig voor nodig. Dan kon

het zijn dat zij liet weten “dat ‘s middags na 2 uur ten haren huize geen sterke drank wordt getapt” (53). Verstandig beleid voor een vrouw die er sinds de dood van haar man - op 29 mei 1881 - alleen voor stond. Zelf overleed zij vijf jaar later - op 11 mei 1886 - gezegend met negen kinderen. Twee van haar dochters huwden met broers, zonen van het echtpaar Voskuilen-van Daatselaar (54). Wij komen hen nog tegen, daarom vertellen we het.

Al was grootvader al overleden voordat de kinderen van Gemert werden geboren, toch groeiden zij met hem op. Zijn portret hing in de gelagkamer, die tegelijk huiskamer was (55). Spannende verhalen werden er over hem verteld. Over rovers die Südlohn waren binnen gevallen toen hij nog maar een jongen was, over de Pruisen, de oorlog met Napoleon. Dat hij de benen had genomen, want vechten voor de protestanten wilde hij niet.

Dat er armoede had geheerst in Münsterland, en hongersnood. Hoe boos hij werd als iemand zei dat hij honger had: “honger bestond hier niet, het was trek”, riep hij dan uit. Dat dat woord in de familie nog steeds verboden was ...

(18) Alberta Catharina Rutgers (1828-1886). De foto, hier verkleind, komt uit de nalatenschap van Marietje Ridder (zie voetnoot 70), Alberta Catharina's kleindochter. De foto stond in de huiskamer van Marietjes ouderlijk huis (zie afb. 19).

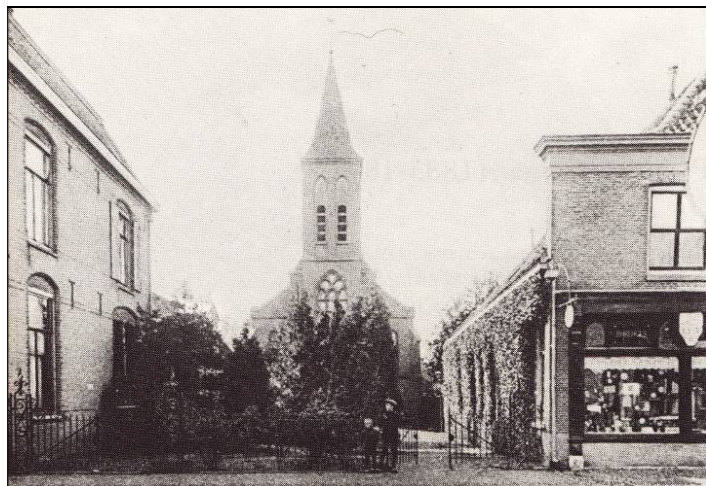
Al keken ze liever niet al te lang naar die wat streng ogende man, Johannes Joseph intrigeerde hen. Net als ons. Vandaar ook dat hij op de cover van onze documenten prijkt.

6. Een huwelijk dat opzien baart

De reden waarom Johannes Joseph zich liet schilderen - of waren het soms zijn kinderen die daar op hadden aangedrongen? - laat zich raden: ook hij had het gemaakt. Net als zijn schoonvader, al was het dan niet in die mate. Een geschilderd portret - van fotografie was nog geen sprake - getuigde daarvan, bevestigde je in je stand ...

Nu dan aandacht voor Johanna Alberta, Johannes Josephs jongste dochter, geb. 18-9-1831, overl. 13-2-1875. Naar moeders moeder, Anna Wolfsen, werd zij niet vernoemd, Anna Maria, haar zus, was al naar haar genoemd. Voor vaders moeder, Anna Maria Bernardina Schepers, gold, via Maria Bernardina, hetzelfde. Ook moeders oudste zus was - in Alberta Catharina - al vernoemd. Dus was nu een van vaders zussen aan de beurt. Een Johanna Alberta vonden we echter niet (56). Johanna's te over bij de Röttgers in Südlohn, Alberta's echter géén. Zou Alberta een verwijzing naar haar vooroverleden broertje Albertus zijn (57)?

Ingewikkeld dus. Maar lang niet zo ingewikkeld als wat we tegenkwamen rond Johanna Alberta's huwelijk. Trouwen voor de kerk, met smid Johannes van den Beld (geb. 20-8-1786, overl. 14-5-1875), daar moest dispensatie voor worden verleend. Niet vanwege hun verschil, in leeftijd, al was vijfenveertig jaar wel heel erg veel. Het was omdat zij verwant waren aan elkaar: *"cum dispensatione in secundo et tertio grade liniae collateralis transversae inaequalis affinitatis"*, tekende de pastoor in het huwelijksregister aan: *"verwant aan elkaar in de tweede en derde graad, in gekruist opvolgende zijlijnen"*.

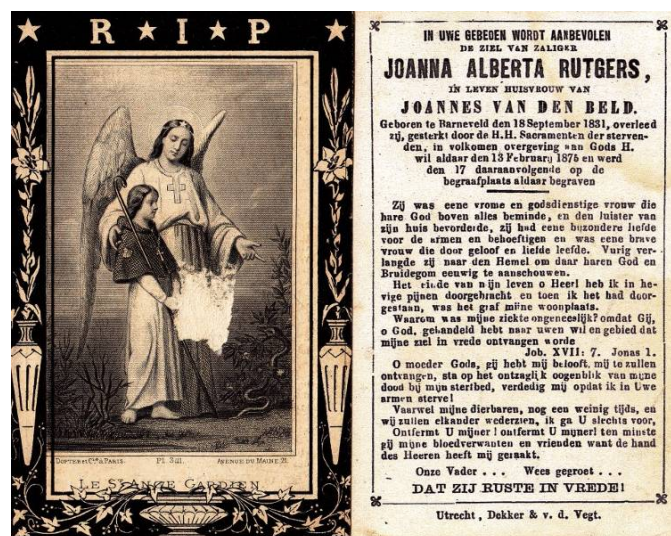

(19) RK-Kerk, gebouwd in 1880. Rechts het, vanwege vergroting van het kerkplein, in 1956 afgebroken pand (86) - bekend als "het huis waar de blauwe bril uithangt" - van juwelier-opticien Willibrordus Voskuilen, gehuwd met Johannes Josephs kleindochter, Josephina Johanna van Gemert. Na het overlijden van haar man huwde zij met Arnoldus Johannes Marie Ridder, van wie zij ook drie kinderen kreeg (afb.34). Mijnheer pastoor had, vanuit zijn pastorie links op de foto, goed zicht op wat er zo al plaats vond in het Voskuilen-Ridderpand. In hoofdstuk 10 komen we daar op terug. Josephina's oudste zus, Elisabeth Maria van Gemert, huwde met Willibrordus' broer, Wouterus (zie hoofdstuk 12 resp. afb. 29). Foto: "Oude Kijk op Barneveld".

Het kostte moeite om uit te vinden hoe het zat, maar het klopte: de bruidegom bleek eerder met Maria(n) Wolfsen gehuwd te zijn geweest. Anna (Antje), Aalbert Willemars' vrouw, Johanna Alberta's grootmoeder, was óók een Wolfsen: hun relatie was die van tante-nicht. Dus de bruid was achternicht van Johannes van den Belds eerste vrouw, daarmee van den Beld, de bruidegom, Johanna Alberta's achteroom (58). Als dat niet ingewikkeld is ...

Was hun huwelijk uit zakelijke overwegingen aangegaan, op instigatie van de vader van de bruid wellicht? We denken van niet. Johannes Joseph was al overleden. Johanna Alberta, als jongste, was het langst bij vader thuis gebleven. Dreigde zij over te schieten, of zou er iets anders hebben gespeeld? De datum waarop het echtpaar huwde - 8 oktober 1857 - volgt wel erg kort na het overlijden - 8 juli 1857 - van Maria Wolfsen, Johannes' eerste vrouw ...

Mogelijk dat Johanna Alberta bij het echtpaar een dienstje had, mogelijk dat zij Maria Wolfsen tijdens haar ziekbed verzorgde, en van het een het ander kwam ... Waarmee maar gezegd wil zijn: als hun huwelijk bij ons al opzien baart, hoeveel te meer moet dat dan niet destijds het geval zijn geweest. Als wij ons al aan speculaties wagen, dan deden ze dat in Barneveld ongetwijfeld ook. Tenzij er sprake was van een publiek geheim ... (59).

(20) Bidprentje Johanna Alberta (1831-1875). Voorzijde en Bijbelteksten, typerend voor het leven van de overledene, de subtiële vermaning - ik ga u slechts voor - aan het slot, maken het prentje tot een voorbeeld van het toen traditionele model. Helaas missen we bidprentjes van Anna Maria, Albertus en Maria Bernardina, de drie overige kinderen van Johannes Joseph. Over bidprentjes als sociaal-religieus fenomeen, toegelicht aan de hand van familieprentjes, zie o.a. voetnoot 26, 54, 60, 71, 82, 84, 95, 115, 117, 118, 147.

Welke reden het echtpaar ook gehad moge hebben - waarom zou het niet uit liefde hebben kunnen zijn? - hun huwelijk duurde zeventien jaar. Het werd gezegend met een dochter: Elisabeth Alijda (geb. 21-2-1860). Helaas overleed zij tien maanden daarna (27-12-1860). Kindersterfte was iets wat destijds bij het leven hoorde, als het echter je eerste en enige kind betrof dan rouwde je, ook toen, je leven lang.

Johanna Alberta moet het, aldus haar bidprentje, niet gemakkelijk hebben gehad. Het einde van haar leven werd getekend door een langdurig, pijnlijk ziekbed. Vurig verlangde zij naar de hemel (60). Daar werd vast en zeker een plaatsje voor haar ingeruimd. Het prentje gedenkt haar immers als een sociaal bewogen vrouw (61).

7. Van Röttger naar Rutgers

Met deze laatste opmerking nog in gedachten wordt het tijd voor een pauze in ons verhaal, een pauze waarin we stil staan bij de traditie om kinderen naar familieleden te vernoemen. Daar waren twee systemen voor. Het systeem dat de Rutgers volgden legden we en passant al uit. Al nam menige familie de regels strikt in acht, paste om de een of andere reden een vernoeming niet, dan werden ze soepel gehanteerd, soms evengoed genegeerd. Ze negeren, dat deden de Rutgers niet. Soepel hanteren, zoals we bij Alberta Catharina en Johanna Alberta zagen, dat deden zij af en toe wel.

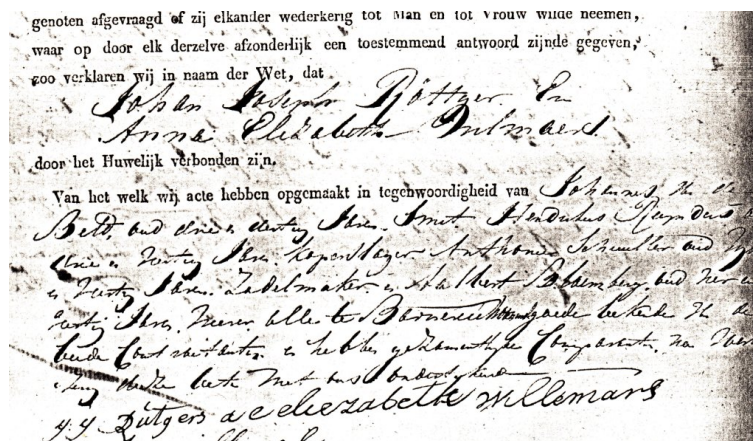
(21) De Jan van Schaffelaarstraat rond 1888. Rechts, in het midden van de straat, vóór het inspringende pand, begon Albertus eind 1898 zijn eigen zaak, in een winkel-woonhuis dat er, op die vrije ruimte, een jaar of wat eerder, ervóór was neergezet (op deze foto dus nog niet te zien). Het perceel waar zaak en huis op stonden was 9,6 are groot. Tegelijk verwierf hij - in een en dezelfde koop - een dubbele arbeiderswoning, aan de achterzijde van zijn perceel, grenzende aan de Nieuwstraat (zie afb. 56 resp. voetnoot 76). Het oorspronkelijk agrarische karakter van de straat is nog herkenbaar aan o.a. de hooimijt rechts. Voor meer over Albertus' panden, zie afb. 3, 28, 56, 61, 62. Foto: "Met de kiekkast door Barneveld" (BDU, 1985).

Hield de derde generatie Rutgers vernoeming nog in ere, bij de vierde generatie - de kinderen van Hendrikus en Albertus - werd het al minder. Daarna hield de traditie, op enkele uitzonderingen na, op te bestaan. Parallel daaraan waaierden - volgens de geest van de tijd, we hebben het over de jaren twintig-dertig van de vorige eeuw - de Rutgerskinderen uit. Weg van Barneveld, de plaats waar zij waren opgegroeid. Hun ooms, Theodorus en Hendrikus - we komen over hen nog te spreken - waren hen daar in voorgedaan (62).

Het leven van de Rutgers, binnen een kring van onderling verweven families - alle RK, alle van ongeveer gelijke stand, middenstand dus - maakte plaats voor op zichzelf staande,

verspreid over het land wonende gezinnen. Van een *Barneveldse* familie is dan geen sprake meer. Zo ver in de familiegeschiedenis zijn we op deze plaats nog niet. De traditie van vernoeming is nog steeds een rijke informatiebron. Neem nu Johannes Joseph, onze stamvader. Wie de stamreeks bestudeert ontkomt er niet aan: hem vernoemen is de Rutgers niet gelukt. Johannes Bernardus Sr. probeerde het, twee keer zelfs. Zijn beide Johannes Josephs overleden echter jong, we komen er nog op terug. Hendrikus en Albertus, een generatie later, al hadden ook zij respect voor hem, vernoemden Johannes Joseph niet.

Mochten er intussen lezers zijn afgehaakt, wij kunnen het ons voorstellen. Vernoemingen achterhalen is soms een heel gepuzzel (63). Toch is het de moeite waard. Namen onthullen veel, temeer wanneer de dragers ervan uit het zicht verdwenen zijn. Ook achternamen doen er toe: hoe zij geschreven werden, hoe ze veranderden. Neem weer Johannes Joseph *Röttger(s)* zelf: hoe kwam hij aan zijn Nederlandse naam? Heeft een ambtenaar één T geschrapt, O umlaut voor een u verstaan? Er eigenwijs ook nog eens een S achter gezet?

(22) Gedeelte uit de huwelijksakte van Johannes Joseph d.d. 18 februari 1820, de dag waarop hij in het huwelijk trad met Anna Elisabeth Willemars. Linksonder zijn handtekening. Zijn kleinzoon Theodorus Rutgers - onze Hilversumse juwelier, zie hoofdstuk 10 - noemde zijn zaak de eerste tijd *Rütgers*. De umlaut weer voor even terug. Van Hanneke Rutten kregen we een oud geschenkdoozje met etiket, waar dat uit blijkt. Had Johannes Joseph nog zo zijn best gedaan ... Zie ook afb. 6.

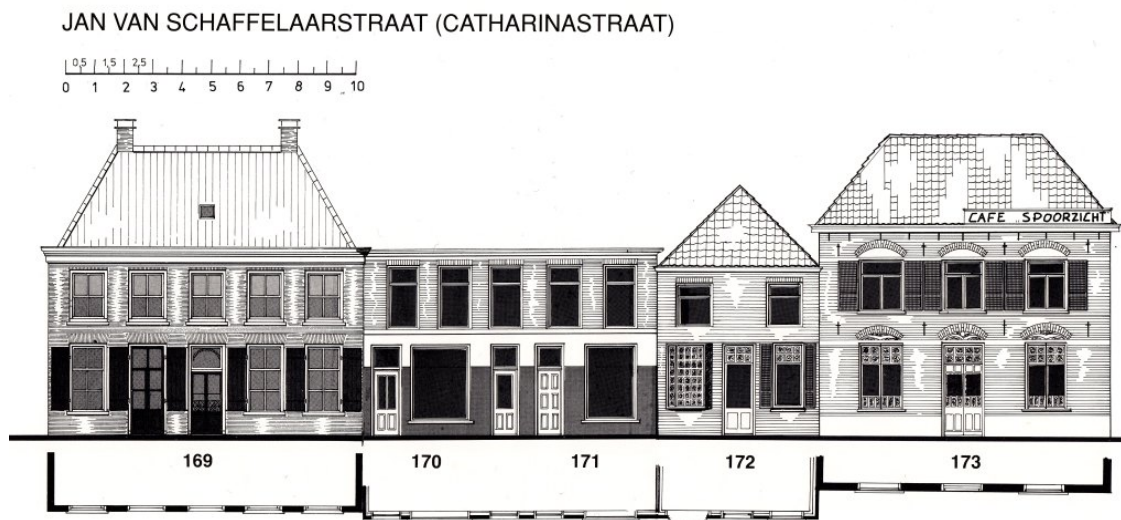
Surprise, surprise: Johannes Joseph deed het zélf. Ondertekende in 1812 al met zijn Nederlandse naam, zij het de eerste tijd nog met een umlaut op de U. In zijn huwelijksakte uit 1820 verdween ook die, terwijl de schout nog *Röttger* schrijft (afb. 22) (64).

Een Rutgers overigens wiens vernoeming wél lukte, is Johannes Bernardus. We bedoelen Johannes Josephs vader, zelf overigens ook al naar een Johannes Bernardus vernoemd (65). Johannes Bernardussen zien we daarna bij de Barneveldse Rutgers in elke generatie terug. Soortgelijk ging het met Albertus. Diens naam komt zelfs in de jongste - de zevende - generatie nog voor (66). Terwijl vernoeming naar de eerste Albert - Aalbert Willemars - door het voortijdig overlijden van Albertus, Johannes Josephs tweede zoon, nog was mislukt (67).

8. De pioniersfase voorbij

Wat achternamen betreft, over Johannes Bernardus bestond er bij niemand twijfel: *Rutgers* was zijn naam. Iedereen in het dorp kende Johannes Joseph, dus ook hem. Had zijn vader het bakkersvak op oudere leeftijd geleerd, *hij* was er mee opgegroeid. Als zijn vader klaagde dat Jan en alleman maar bakker werd, dat er te veel van waren, zelfs in hun eigen straat, het deerde Johannes Bernardus niet, al was het een beetje grootspraak ook (68).

“Was U soms liever wever gebleven? Of dagloner in Münsterland?” Hij kon het zich permitteren, zulke opmerkingen. De zaak had furore gemaakt, dank zij hem. Consolideren en uitbouwen, daar ging het Johannes Bernardus nu om.

(23) Gedeelte van de Jan van Schaffelaarstraat, richting markt, rond 1920, conform een reconstructietekening uit “Als eene stadt betimmert”, met in pand 169 “Het Wapen van Gelderland”, waar Johannes Joseph in 1827 zijn eigen zaak begon. Rond 1870 verkaste zijn zoon, Johannes Bernardus Sr., naar het pand ernaast (170-171). Voor hoe het er toen uitzag, zie afb. 13. De panden 169 en 170 zijn sinds lang afgebroken. De panden 171, 172 en 173, bestaan nog (zie afb. 25). In 1914 nam bakker Bronstring de zaak over. Het was Bronstring die het pand ingrijpend verbouwde. Zie afb 24.

We weten het: het lukte hem. Twee van zijn zoons: Johannes Bernardus Jr. en Albertus, kozen ook voor het vak. Er konden ook wel twee gezinnen van leven. Ooit, in 1829 al, had Johannes Joseph het pand naast zijn zaak, toen het hem aangeboden werd, zonder aarzelen gekocht (69). Intussen was het Johannes Bernardus’ eigendom.

Nu het vrij van huur kwam, zag hij zijn kans. Sinds zijn vaders dood had hij Het Wapen van Gelderland moeten delen met Alberta Catharina, zijn zus. In de ene helft zijn bakkerij, in de andere helft haar café. Johannes Augustinus van Gemert, haar man, een voormalig koetsier, en zichzelf, runden het. Wij kwamen de twee al eerder tegen. Nu was het *zijn* beurt om niet te

aarzelen: Johannes Bernardus verkaste zijn zaak (afb. 23 en 24). Kreeg hij meer ruimte voor de luxe kant ervan, meer emplooi ook voor zijn beide zonen, bakkers in spe.

Tegelijk konden zijn zus en zwager, in de ruimte die vrij kwam, met de verkoop van kruidenierswaren beginnen (zie afb. 30) (70). Liepen ook café en privé niet meer zo door elkaar, wat ten goede kwam van de kinderen. Gelukkig dat hun oudste, Elisabeth Maria, al flink hielp, in huis en café. Het zag er naar uit dat ook haar verloofde, Wouterus Voskuilen, het tappen in de vingers had (71).

(24) Hier het resultaat van de ingrijpende verbouwing door bakker Bronstring van het oorspronkelijke Rutgers-pand (afb. 13) (voetnoot 107). Foto ± 1920: Archief Barneveld.

Johannes Bernardus' toen nog jonge gezin verhuisde met hem mee (72). Waarop de vader had gehoopt gebeurde: twee van zijn zoons voelden ook voor het vak. Zij leerden het dus in het pand waar ooit Johannes Joseph zijn eerste bakkersschreden had gezet. Het pand in zijn geheel staat er niet meer, wel nog het rechterdeel ervan, althans van het door bakker Bronstring ingrijpend verbouwde pand. Het is het *linkerdeel* van de huidige nummers 57-59, corresponderend met pand 171 van afb. 23 (het witte pand, dat met het platte dak, zoals te zien op afb. 25). Thans zit er een kinderschoenenboetiek in.

Het Wapen van Gelderland heeft sinds lang plaats gemaakt voor een ander pand. Het was ten behoeve van dat pand dat ook de bakkerij van Johannes Bernardus Sr. - daarna Jr., na hem Bronstring, vervolgens Koobs - plaats diende te maken. In het bruینگrijze, weinig karakteristieke pand, is thans een damesmodezaak annex cadeauwinkel gevestigd (afb. 25).

Terug nu naar de broers: samenwerken, het kon, ook nu Johannes Bernardus Jr. de leiding had (73). Toch was een eigen zaak ook Albertus' droom. Zijn vader stond er achter, achter die wens, ook Albertus moest maar eens huwen, zoals zijn broer al had gedaan (74). Een bakker zonder meewerkende vrouw, die had geen kans, dat wist iedereen in het vak. Zonder Maria Elisabeth had hij het zelf ook niet gered. Helaas was die nu ziek, al een hele tijd. Wat zou zij hem missen wanneer ook Albertus het huis uit was, hijzelf trouwens ook ... (75).

(25) Jan van Schaffelaarstraat 55-57-59 anno 2012. Het witte pand (met het platte dak) is de overgebleven rechterhelft van het oorspronkelijke Rutgerspand. Bakker Bronstring, die de zaak in 1914 van Johannes Bernardus Jr. overnam, paste het aan de eisen van de tijd aan, zoals op afb. 24 en op de afbeelding hierboven is te zien. In 1925 kwam Koobs er in, tot het pand in 1955 branchevreemd ging. Ooit hing er Johannes Josephs gekopieerde portret. Johannes Bernardus Sr. die het had laten maken, liet het na aan Theodorus, zijn oudste zoon. Die hing het in zijn Barnevelds horloge-atelier, daarna nam hij het mee naar Hilversum (zie afb. 31, 33, 63). Het origineel hing toen nog in het Wapen van Gelderland.

De tijd haalde zijn woorden in, Maria Elisabeth overleed niet lang daarna (31-8-1895). Albertus runde het huishouden sindsdien, tot ook Johannes Bernardus anderhalf jaar later overleed (25-2-1897). Voor zijn gevoel zijn plicht gedaan, begon Albertus, nog ongehuwd, nu aan zijn eigen weg. Zijn broer bleef; met brood, beschuit, kruidenierswaren ook. Albertus vertrok, hij startte elders een wat luxere zaak (76). Al was het voor Johannes Bernardus even slikken dat zijn broer koos voor een pand in dezelfde straat, het ging in der minne: Albertus kreeg de sprits, die Johannes Bernardus van hem betrekken zou. Brood en beschuit liet Albertus aan hem, die Johannes Bernardus dan weer aan Albertus leveren zou ... De samenwerking bleef, uit één zaak waren er twee ontstaan ... de pioniersfase was voorbij.

9. Een vernoeming die niet lukt

Plumeau dus voor de pioniers, voor hun vrouwen op de eerste plaats. We zeiden het al: zonder een flinke, in de zaak meewerkende echtgenote, begin je als bakker niets. Het kan niet anders of Johannes Joseph heeft die in Anna Elisabeth Willemars gehad, zoals, na hem,

Johannes Bernardus Sr. die in kleermakersdochter Maria Elisabeth Panneman had. Zijn vader had hem haar kant op gestuurd. Via de Willemars, de Wolfsens eigenlijk, waren de Rutgers en de Pannemans aan elkaar verwant, vandaar vermoedelijk dit arrangement (77).

Maria Elisabeth overhalen Nijkerk te verruilen voor Barneveld, kostte wel wat moeite. Nijkerk, en haar familie daar, lagen haar na aan het hart. Maar liefde vermag veel, is het niet? Bovendien, ook Maria Elisabeth had Münsterlandse wortels, nou ja, bijna dan, en wel via haar moeder, Anna Catharina Alkemeijer, die uit het Noordrijn-Westfaalse Ibbenbüren kwam (78). Allebei afkomstig uit halve migrantengezinnen, Johannes Bernardus en Maria Elisabeth lagen elkaar.

(26) Hier de binnenpagina uit het kerkboek van het echtpaar Rutgers-Panneman. Het was Rut Rutgers (stamreeks 4.1.3) (120) die het ons in bewaring gaf. Rut verkreeg het uit de boedel van zijn vader, Hendrikus. Deze had het geërfd van Maria Elisabeth Panneman, zijn moeder, ons aller overgrootmoeder. Het was nog van haar ouders geweest. Voor het familiekerkboek van Johannes Joseph zie afb. 15 (en afb. 2).

Zes zonen kregen ze. De eerste noemden ze Johannes Jozephus (geb. 10-5-1854), naar vaders vader uiteraard. Drieënzeventig was die nu. Helaas overleed de trotse grootvader die Johannes Joseph voor het eerst nu was, niet lang daarna. Verdriet dat zijn kleinzoon slechts zeven werd - wij weten het al wel, *hij* toen niet - werd hem bespaard.

Na Johannes Jozephus volgden er nog vijf jongens. Daarvan was Theodorus (geb. 19-12-1855) de eerste. De ouders vernoemden hem naar moeders vader, Theodorus Panneman. Dan volgde Johannes Bernardus (geb. 5-1-1858), vernoemd naar vaders broer, Johannes Bernardus Heinrich uit Südlohn, waarmee hij tegelijk net als vader heette. Vervolgens kwam Hendrikus (geb. 12-8-1859). In hem vernoemden ze moeders broer, Hendrikus Panneman.

Als een na laatste kwam Albertus (14-8-1861), vernoemd naar vaders kort na zijn geboorte overleden broertje. Tegelijk eerden zij er Aalbert Willemars mee, grootmoeders vader, waarmee diens vernoeming alsnog was gelukt.

Dat er nog geen meisje was geboren maakte niet uit, blijdschap overheerste. Tot op 16 december 1861 Johannes Jozephus, hun eersteling, overleed. Zeven jaar oud. Al ontbrak hun de tijd om er lang bij stil te staan, al was kindersterfte iets wat ieder gezin overkwam - menigmaal vaker dan bij hen - daarom deed het nog niet minder pijn. Pijn die leek te worden verzacht toen Maria Elisabeth van een zesde zwanger bleek. In hun vreugde noemden zij ook hem Johannes Jozephus, wederom dus naar vaders vader, al aarzelden ze wel. Hoe vaak immers kwam het niet voor dat ook een tweede vernoeming niet in leven bleef (79).

Hun onheilsgevoel werd bewaarheid. Nog geen maand na zijn geboorte overleed ook hij ...

(27) Johannes Bernardus Rutgers Sr. (1821-1897) en Maria Elisabeth Panneman (1822-1895), zijn vrouw. Voor de opvallende gelijkenis tussen Johannes Bernardus en Johannes Joseph, zijn vader, zie afb. 64. Eenzelfde grote gelijkenis treffen we aan tussen Albertus, hun jongste zoon, en moeder Panneman. Zie daarvoor afb. 50. Ook Hendrikus lijkt, menen wij, meer op zijn moeder dan op zijn vader. Zie afb. 41 resp. 53. Moest Johannes Joseph zich overigens nog door een schilder laten portretteren, wat een kostbare aangelegenheid was, zijn zoon en schoondochter konden intussen bij een fotograaf terecht, wat een stuk goedkoper was. Als je wilde kwam die ook aan huis. Zoals in het geval van Maria Elisabeth. Al zit zij er ogenschijnlijk kranig bij, de laatste jaren van haar leven bracht zij, halfzijdig verlamd, aan haar stoel gekluisterd, door (zie blz. 44).

Wij vermelden dit alles niet om hun verdriet breed uit te meten. We eren er de twee Johannes Jozephusen mee, en hun ouders, uiteindelijk ook Johannes Joseph, onze Rutgers-stamvader zelf. Dat hij, na het overlijden van zijn eerste kleinkind, nog zoveel kleinkinderen kreeg, zou hem goed hebben gedaan, dat spreekt voor zich. Van hen stichtten Hendrikus en Albertus elk een eigen gezin, daarmee ieder een eigen Rutgerstak, waarover straks meer.

Al die informatie over naar wie het echtpaar Rutgers-Panneman hun kinderen noemden, gaven we overigens niet zomaar. Na Hendrikus en Albertus hield gaandeweg het vernoemen op. Wie van de Rutgersnazaten daarna nog werd vernoemd - en dat zijn er best nog wat - kan nu nagaan of hij of zij soms heet naar een Rutgerstelg uit de reeks van toen. Althans, wanneer de (achter)(achter)(achter)neef of nicht uit de reeks van nu, het niet zelf al weet.

Voor wie Albert heet, of Ab, is onderstaande afbeelding vast en zeker interessant.

(28) Op deze afbeelding (uit 1989) zien we de geschiedenis van Albertus' pand in één beeld gevangen: wat ze aan het slopen gaan is het oudste, destijds inspringende pand, zoals te zien op afb. 21. Toen Albertus het in 1898 kocht was er net een nieuw winkel-woonhuis voor gebouwd - de linker daklijn ervan valt op de afbeelding weg achter de daklijn van het af te breken pand. Vanaf toen was het achterste deel van het pand niet meer als winkel in gebruik. Als dat al ooit het geval is geweest. Naar verluidt was het oudste, inspringende pand oorspronkelijk een boerderij, ingehaald door de tijd, d.w.z. door omvorming en opvulling van de straat tot winkelstraat (voor het oorspronkelijk agrarische karakter van de straat zie afb. 21). Albertus' zoon, Johannes Theodorus (Theo), die de zaak van zijn vader voortzette, verbouwde de panden ingrijpend. Zo verplaatste hij de winkelpui naar de andere kant, bovendien verhoogde hij de panden met een verdieping. Het pand vóór het pand dat ze gaan slopen is het "nieuwe" winkel-woonhuis dat eind jaren tachtig van de negentiende eeuw, voor het inspringende pand was neergezet. Zie ook afb. 3, 21, 28, 61, 62 resp. voetnoot 76.

INTERMEZZO

(29) Wouterus Voskuilen en Elisabeth Maria van Gemert en hun kinderen, voor “Voermans Welvaren”, het café dat zij, nadat zij in 1907 uit Het Wapen van Gelderland vertrokken, in het naburige Terschuur exploiteerden. De vrees van Johannes Bernardus Sr. dat Johannes Josephs schilderij in het Wapen van Gelderland zou achterblijven, bleek ongegrond. Wouterus nam het mee (zie het Intermezzo hierna). Fietsen op foto's uit die tijd beogen aan te geven aan dat het de familie goed ging. Menigmaal strookte dat niet - of niet geheel, zoals in casu het geval - met de werkelijkheid. Ook Terschuur lag op een doorgaande route, oorspronkelijk een oude Hessenweg, vandaar vermoedelijk de naam van het café. Het fietsvoetpomp-bordje wijst er op dat die tijd voorbij is. Foto (± 1908): met dank aan Timo Ridder. Wie een geheel andere foto van het gezin wenst - aan de achterzijde van het pand, spontaan genomen - is welkom. Voor een foto van de kinderen van het andere echtpaar Voskuilen-van Gemert - Elisabeth Maria's zus, Josephina Johanna van Gemert, huwde met Wouterus' broer, Willibrordus - zie afb. 34. De gelijkenis tussen de kinderen is treffend, vooral die tussen (Al(e)ida, op bovenstaande foto: 10 jaar, en Cato, op afbeelding 38: 8 jaar. Voor gedetailleerde informatie over het gezin op de foto zie voetnoot 71.

Intermezzo: Heeten 1929

Had hij dat schilderij - dat van die man met die pijp en die potsierlijk hoge hoed - zijn leven lang al met zich meegezeuld, zat hij - met pensioen heette dat tegenwoordig - nu in Heeten, bij zoon Carel, en diens gezin. Mocht het niet eens daar pronken, in de huiskamer, aan de muur. Lag het te verstoffen, onder zijn bed. Geen van zijn andere kinderen wilde het hebben bovendien. Die hadden de man te vaak al naar hun zin gezien.

Al was hij blij geweest dat hij en Elizabeth Maria, zijn vrouw, intussen zaliger, bij Carel hadden mogen intrekken, gevoel voor het verleden, dat hadden ze helaas niet. Ze wisten niet eens dat de man familie was. En dat het in het Wapen van Gelderland had gehangen ... Had hij maar niet uit Barneveld moeten vertrekken. In de tijd van zijn schoonmoeder - weduwe van Gemert-Rutgers - was Het Wapen van Gelderland nog een druk beklant café. Met plezier was hij er kastelein geweest. Tot Elizabeth Maria was begonnen over worst en snert, dat je er ook een warme hap moest kunnen eten.

Hij was er in meegegaan, had veel van haar gehouden, maar echt kijk had zij er niet op gehad. Was het markt, dan dacht ze dat heel Barneveld kwam aanleggen, voor een borrel, worst en een bord soep. Had zij zich weer eens verkeken. Dan zat je daar, met die voorgebraden worst en al die pannen snert ...

Mijmerend wikkelde Wouterus Voskuilen, voormalig waard van Het Wapen van Gelderland, het schilderij in krantenpapier. Mooi dat hij het nog net op tijd had weggehaald. Kon zijn opvolger niet zeggen dat het tot de inboedel had behoord toen die de kroeg overnam. In het café in Terschuur, en in Putten, waar de zaken al niet veel beter gingen, had hij het niet meer aan de muur gehangen. Of had hij dat wél moeten doen? Of het zou hebben geholpen, hij dacht van niet. Zelf had hij, als kastelein, ook niet meer het heilig vuur gehad.

Kwam laatst neef Jan op bezoek. Hij had hem lang niet meer gezien, Jan vertelde honderduit. Dat zijn broer Kees de zaak van Rutgers had overgenomen, nou ja, dat wist hij wel. Maar dat ook Jan een eigen zaak was begonnen, in Soest, daar keek hij van op. Jan had er geen spijt van gehad, had hij verteld. "Voor iedereen komt ooit het moment van op eigen benen staan. Bovendien zie ik Kees en Cato vaak genoeg", had hij gezegd ... "Maar wat ik mis, dat is het schilderij dat er hing, dat van die man met die pijp, je kent hem wel".

Eerst was het niet goed tot hem doorgedrongen wat Jan daar zei, maar opeens wist hij het: Johannes Joseph zou naar Soest. Naar Jan. Per slot waardeerde die de man, nou ja, diens schilderij dan. Hup, nog een extra krant en een touw er om, zo groot was het niet, het kon gemakkelijk in zijn tas. Van de week nog zou hij het brengen. Per fiets een hele tocht, maar met een tussenstop in Putten zou de reis hem wel lukken, terug over Terschuur en Barneveld, zag hij iedereen weer eens. Hij werd er vrolijk van ...

HET VERVOLG

(1854 - 1938)

(30) Was het Wapen van Gelderland een kleine honderd jaar in het bezit van de Rutgers geweest, toen Elisabeth Maria Voskuilen-van Gemert in 1907 met haar gezin naar Terschuur vertrok (zie vorige afbeelding) kwam het in andere handen. Op de afbeelding hierboven - boven de deur staat "Slijterij in wijn ... likeuren, sterke drank J.A. van Gemert" - is het nog niet zo ver. Aanvankelijk wilden we op deze plaats een afbeelding opnemen van het familiewapen van de Rutgers, het Rutgerswapen in Barnevelds Museum Nairac bleek echter afkomstig te zijn van Hendrik Cornelis Rutgers, gemeentesecretaris van Barneveld van 1912 tot 1918, die geen familie is. Neemt niet weg dat de Rutgers met het Wapen van Gelderland ooit een wapen bezaten, inderdaad dat van Gelderland. Van het wapen-uthangbord, zoals te zien op afb. 14 en 17, is op de foto hierboven niets meer te bespeuren. Foto (van rond 1900): Gemeentearchief Barneveld.

10. De oudste trekt zijn eigen plan

Ontpopten de broers Hendrikus en Albertus zich in de Rutgersgeschiedenis tot sleutelfiguren - van de vier broers waren zij het die via hun kinderen de Rutgersnaam zouden doen voortleven - we hebben toch liever niet dat Johannes Bernardus Jr. het hoort. Niet dat hij ons te na zou komen wanneer we verzuimden zijn belang voor de familie te onderstrepen,

kwalijk nemen zou hij het ons wel. En terecht: van de broers was Johannes Bernardus Jr. de grote regelaar en niet Theodorus. Die ging liever op in subtiel gepriegel met klokken, horloges, sieraden ook. Als hij zijn rol als oudste al eens oppakte was Johannes Bernardus hem meestal al voor geweest. Dan had zijn jongere broer al bedacht wat er moest gebeuren - en zijn zin gekregen ook - nog voor Theodorus door had dat er iets speelde dat om een beslissing vroeg (80).

Ergens terecht. Alles draaide om de zaak, maar die juist trok hem niet. Johannes Bernardus ging er wel in op, Albertus voelde ook al voor het vak. Het was Theodorus duidelijk: Johannes Bernardus zou de bakkerij, vaders levenswerk, overnemen. Die betrok hem er al steeds bij, logisch, want zakelijk inzicht had hij ook, begrijpelijk dat je je gezag dan verspeelde. Echt rouwig was Theodorus er niet om, kon hij ten minste zijn eigen plan trekken.

Met deze vaststelling zijn we eigenlijk al midden in het vervolg van onze Rutgersgeschiedenis. Was Johannes Joseph een pionier geweest, zijn zoon, Johannes Bernardus Sr., had - om in bedrijfsterminologie te spreken - na het overlijden van Johannes Joseph eind 1854, de positie van de Rutgersfamilie geconsolideerd. Uiteindelijk had Senior

(31) Hier het pand - Kerkstraat 40 - waarin Theodorus in 1884 zijn Hilversumse juweliersloopbaan begon (81). Het pand maakt een haveloze indruk, geen wonder, want de foto dateert uit 1930, van vlak voor de sloop. Theodorus' winkel-woonhuis bevond zich in het linker gedeelte van het pand, dat met het bord "wij gaan verhuizen" er op. Op deze plek bouwde architect Trappenberg een van de mooiste woon-winkelpanden van Hilversum (81.12). Voor Theodorus volgende pand, zie afb. 33. Foto: Hilversums Historisch Tijdschrift 2009/3 (blz. 121-133), zoals opgenomen in het artikel "Het album van Ane Reindert Buwalda", door Ineke de Ronde.

zich er bij neergelegd, hij steunde hem nu zelfs: Theodorus werd horlogemaker-juwelier, eerst in Barneveld, daarna in Hilversum. Net als zijn vader vond Theodorus zijn bruid, Aleida Maria van Werven, in Nijkerk, bij een horlogemaker aldaar. Bij hem had Theodorus zich in zijn vak bekwaamd en diens dochter, Aleida, ontmoet. Eind juli 1885 trouwden zij (81).

Theodorus overigens had het jaar daarvoor al kwartier gemaakt: eind juni 1884 betrok hij - in Hilversum, Kerkstraat nr. 40 - een gedeelte van een voormalige boerderij (afb. 31). Het was daar dat zijn Gooise juweliersloopbaan begon.

Ging Theodorus zijn eigen weg, ook Aleida mocht er in dat opzicht zijn: een vrouw die paard reed, en dat voor haar plezier, in een tijd waarin vrouwenemancipatie nog in de kinderschoenen stond ... Dat het echtpaar kinderloos bleef moet verdrietig geweest zijn. Wie huwde kreeg kinderen, kiezen voor géén was geen optie in die tijd. Zo kwam het dat Theodorus zich geheel wijdde aan zijn zaak. Die floreerde: na één horlogemaker, nam hij ook een tweede in dienst. Tot Aleida, veel te vroeg helaas - op 6 juni 1903 - overleed (82).

Aleida's overlijden betekende niet alleen een breuk in Theodorus' bestaan, praktische gevolgen had het ook: er moest een regeling komen voor wat er met zaak, activa en passiva, diende te gebeuren wanneer hijzelf overleed. Inclusief een beredderaar van de nalatenschap. Lang hoefde Theodorus daar niet over na te denken: Johannes Bernardus Jr., pater familias sinds Senior overleden was, was daarvoor de aangewezen man (83).

(32) Aleida Maria van Werven (1851-1903) en haar man: Theodorus Rutgers (1855-1913). Zeker is het niet dat het hier om Theodorus gaat. We troffen de foto aan in een van de Overgoor-albums - zie daarvoor afb. 46 - paarsgewijs gestoken *naast* een (andere) foto, waarop duidelijk Aleida te herkennen is. Het is bij gebreke van een onweerlegbaar echte foto van Theodorus dat we de foto hierboven weergeven.

Toen dan ook Theodorus op 10 augustus 1913 plotseling overleed, was het zijn broer die de instructie vond die Theodorus met het oog op de afwikkeling van zijn nalatenschap had opgesteld (84). Met daarin suggesties voor de overname van zijn zaak. Theodorus voorkeur ging uit naar Arnoldus Johannes Maria Ridder, de juwelier die in de zaak van weduwe Voskuilen zat, een bekwaam vakman, aangetrouwde familie bovendien (85).

Hoe juwelier Ridder daar terecht was gekomen is een verhaal apart. Josephina Johanna van Gemert, kleindochter van Johannes Joseph, weduwe van juwelier Voskuilen, had - na een heuse sollicitatieprocedure - Arnoldus Johannes Maria Ridder in dienst genomen. Zoals dat

ging in die tijd, kwam hij bij haar in huis. De jongeman bleek een goede keus. Wie dat ook vond was Pastoor Logtenberg: vanuit de pastorie keek hij op Josephina's winkel uit. Of hij iets van een ontluikende liefde had bespeurd, we weten het niet, onmogelijk lijkt het ons niet. Hoe dan ook, het gaf geen pas, zo'n jonge, ongehuwde man, bij een aantrekkelijke weduwe in huis. En dat nog wel onder het oog van de kerk (afb. 19). Mijnheer pastoor vond dat er maar getrouwd moest worden ...

(33) In het witte pand rechts zien we Theodorus' juwelierszaak annex woonhuis, Kerkstraat 96. In hetzelfde pand links: drogisterij J. de Vries. In 1914 kwamen Kees en Jan Voskuilen in de zaak, vergezeld door zus Cato. Na enige tijd keerde Jan terug naar Barneveld, naar de Voskuilen-Ridderzaak aldaar, waarna hij eind twintiger jaren in Soest een eigen zaak begon. In 1924 maakte het Hilversumse pand plaats voor het huidige pand, een dubbel woonwinkelhuis, ontworpen door architect Jan Dullaart. Kees Voskuilen betrok het lagere deel, zoals te zien op afb. 63. De foto hierboven dateert uit ± 1910 (collectie "Oud Hilversum").

Het was dus bij Arnoldus Johannes Maria Ridder dat Johannes Bernardus met zijn voorstel kwam. Helaas, het ging niet door, Josephina, zijn vrouw, wilde Barneveld niet uit. Haar zoons, Kees en Jan, uit haar eerdere huwelijk, die wilden wel. Zo kwamen de Voskuilens in de Rutgers-zaak in Hilversum (86). Bij de inboedel hoorde ook ... Johannes Josephs schilderij. Geen verrassing overigens voor de broers, zij hadden de man - ergens was hij nog familie ook, een van hun voorvaders zelfs - al zo vaak gezien: bij Wouterus Voskuilen, hun vaders broer, en diens vrouw, Elisabeth Maria van Gemert, hun moeders zus. Daar immers, in Het Wapen van Gelderland, naast de tap, hing het origineel.

11. Geloof en kerk

Het sprak voor Johannes Bernardus vanzelf dat het daar nog hing, per slot lag daar Johannes Josephs start. Toen het café aan Alberta Catharina werd toegescheiden, had het schilderij tot

de inboedel behoord. Johannes Bernardus Sr. had er een kopie van laten maken toen hij van pand verschoof. Kwam Het Wapen van Gelderland in andere handen, het zou zomaar uit de familie verdwijnen. De kopie - ook een pronkstuk intussen - was bij Theodorus, zijn oudste zoon, terechtgekomen. Die had het meegenomen, naar Hilversum (87).

Uit respect voor hun oom - want dat was hij voor hen - lieten de broers Johannes Joseph hangen, midden in de zaak. Terecht, immers ook *Rutgers* lieten zij op de gevel staan. Het ging ze goed, Kees en Jan, Jan - na korte tijd weer teruggegaan naar Barneveld - nadien in Soest, de Voskuilens na hen net zo. Mogelijk dat dat mede kwam door Johannes Josephs schilderij. Immers ook het origineel was intussen bij de broers beland: bij Jan in Soest (88).

(34) V.l.n.r. Kees Voskuilen, Josephina Johanna van Gemert, met op haar schoot: Martinus Hermanus Ridder (ook te zien op afb. 42). Achter haar: Arnoldus Johannes Maria Ridder, haar tweede echtgenoot, daarnaast Jan en Cato Voskuilen. Het was Kees Voskuilen die de Hilversumse juwelierszaak van Theodorus Rutgers voortzette. Jan kwam slechts voor even mee, zus Cato volgde later, zij bleef langer. Uit respect voor Theodorus liet Kees Johannes Josephs schilderij hangen waar hij het aantrof: aan de muur, midden in de zaak. Dat kleinzoon Marc - via Kees' broer Jan, daarna Kees' dochter Fien, daarna Kees' zoon Ben - ooit nog eens in het bezit van het origineel zou komen, kon Kees niet weten. Wie de weg die het origineel ging, zoals zonet verteld, niet kan volgen, het wordt nog wel duidelijk. Foto ± 1902, met dank aan Timo Ridder.

Al had zijn broer, Johannes Bernardus - weer hij, maar goed hij had het hem zelf gevraagd - er de hand in gehad wie zijn zaak overnam, Theodorus zou er vast mee hebben ingestemd. Kees, al was hij nog wel heel erg jong, was een prima keus, wist hij. Toen hij overleed was hij net bij hem in de leer geweest, lang genoeg om te zien dat ook Kees het in de vingers had. Theodorus was zijn broer trouwens steeds meer gaan waarderen. Diens zaak liep goed, de afspraken met Albertus, zijn bakker-broer, nota bene in dezelfde straat, werkten wonderwel.

Dat ook hij - gehuwd met Johanna Maria Alfrink - kinderloos bleef was een teleurstelling, maar nu het zo was had hij tijd, tijd die anders aan zijn gezin zou zijn opgegaan (89).

Johanna Maria was veertig toen zij huwden, de kans dat er geen kinderen kwamen, wisten ze, was groot. Geloof en maatschappelijk leven compenseerden hun gemis. De St. Catharina Parochie, de enige RK-parochie die het overwegend protestantse Barneveld rijk was, vormde het centrum van een kleine, hechte katholieke gemeenschap. Naast pastoor, onderwijzer, kerkbestuur, vervulde Johannes Bernardus er een centrale rol. Als kerkmeester had hij zijn handen vol aan onderhoud van kerk en pastorie, katholiek onderwijs, armenzorg. En het RK-Zangkoor niet te vergeten. Al sloeg hij geen repetitie over, intussen had hij het zo druk, dat wat hij met zo veel genoegende deed, haast een belasting werd (90).

(35) Johannes Bernardus Rutgers Jr. (1858-1925).

Gelukkig, Johanna Maria steunde hem. Hechter in het geloof dan hij, opgegroeid in Nijkerk, in een nog kleinere, daarmee geloviger, katholieke kern dan in Barneveld, koos zij, nu zij niet tot het moederschap verkoren was - voor een katholiek meisje Gods opdracht in die tijd - voor een welhaast intensere weg. Als lid van de Derde Orde van de H. Franciscus bepaalden strenge leefregels het dagelijks leven. Elke dag naar de H. Mis, de getijden bidden, geregeld gebed, penitenties, het onder je kleding dragen van koord en klein habijt, sober leven, daden van barmhartigheid, dat en nog meer werd van een tertiarius verwacht (91).

Dat de regels voorschreven dat gehuwde vrouwen voor hun professie de volle toestemming van hun echtgenoot nodig hadden, begreep hij best, nu echter ook de pastoor - pastoor Gowthorpe - haar zijn zegen gaf, had ook Johannes Bernardus ja gezegd (92). Hij herkende haar verlangen. Net als de ouders van zijn vrouw, waren ook die van hem diepgelovig geweest. Zelf zouden zij dat niet gauw van zichzelf hebben gezegd, godvrezend was een woord dat beter paste. Ook bij de zorgen die zij zich, hun leven lang, hadden gemaakt.

Zorgen over de klandizie, onzeker als zij nog waren of zij, de Rutgers uit Münsterland, intussen nu wel echt in Barneveld waren geaccepteerd. Zorgen ook over de toekomst van de kinderen ... Leven echter, zonder vertrouwen, zonder dankbaar te zijn voor Gods hulp, kwam niet bij hen op. Dagelijkse kerkgang hoorde daarbij, en af en toe een offertje brengen. Dat Hendrikus, zijn broer, priester had willen worden, hoe trots waren zij daar niet op geweest. En hoe teleurgesteld toen hij had afgehaakt, vooral moeder (93).

12. Brand bij een notabele

Misschien was het wel dáárom dat moeder Panneman de laatste jaren van haar leven - na een attack halfzijdig verlamd - zo stilletjes had doorgebracht, gekluisterd aan haar stoel (94).

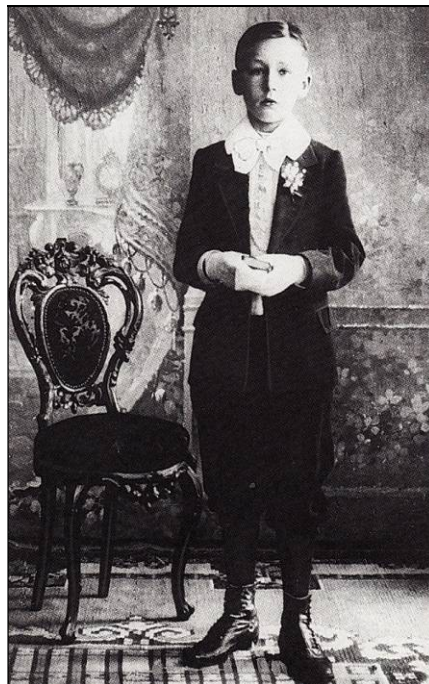
(36) ... treurend wellicht over het vrolijke joch ... (zie ook afb. 26 en 27).

Of was het omdat zij haar taak als spil in het gezin toch nog te licht had opgevat? Treurde zij soms nog over Joannes Jozephus, het vrolijke joch, dat haar - hij was nog geen acht - ontvallen was. Had zij te weinig op hem gelet? Te weinig gewaarschuwd? Zijn voortdurende spel met de wieltjes van de luiken van buurmans huis verderop, had diens irritatie gewekt. Boos was de man achter hem aangerend. Haast haalde hij hem in, de jongen kon niet meer. Met een acute hartstilstand als gevolg. Dan overleed ook nog eens haar jongste, tegelijk haar laatste kind, nog in zijn eerste maand ... nee, zijn moeder had haar portie wel gehad (95).

Verdriet vanwege wat *haar* kinderen was overkomen, angst voor wat nog gebeuren kon, dat bleef *zijn* vrouw ten minste bespaard. Al kon je ook rouwen om kinderen die je *niet* gekregen

had ... Als dat al eens gebeurde dan was er altijd nog haar Alfrink-neefje, dat haar aandacht vroeg. Zijn moeder, de vrouw van haar broer, was plotseling overleden (96). Johanna Maria had de zorg voor de jongen, net één jaar oud, graag op zich genomen. Vier dankbare jaren lang, tot haar broer hertrouwde, daarmee zijn gezin weer op poten had (97).

In schoolvakanties kwam Bernard logeren nadien. Al verzachtte dat de pijn hem af te hebben moeten staan, tegelijk kwam die pijn weer terug zodra hij dan weer vertrok. Al sleet ook dat. Ze waren er maar wat trots op dat *hun* Bernard priester werd. Wat zij toen niet wisten, maar hen niet zou hebben verbaasd, was dat hij Aartsbisschop van Utrecht werd, later zelfs kardinaal. Dat zij getuigen waren van zijn priesterwijding - in 1924 - sprak vanzelf (98).

(37) ... dan was er altijd nog haar Alfrink-neefje ... Bernardus Joannes Alfrink bij zijn 1^e H. Communie in 1911. Foto uit: "Alfrink, een biografie" (door Ton H.M. van Schaik, uitg. Anthos, Amsterdam 1997).

Aan de status van notabele die Johannes Bernardus Jr. intussen had verworven, droeg hun aanwezigheid bij mis en feest niet meer bij. Die werd er slechts door bevestigd. Zijn vleugels uitgeslagen, verder kijkend dan zijn eigen bakkerij, verder ook dan de RK-gemeenschap, had Johannes Bernardus de Barneveldse afdeling van de Bond van Bakkerspatroons in Nederland mee opgericht, het secretarisschap ervan op zich genomen. Ook de Barneveldse Vereniging voor Vreemdelingenverkeer en Plaatselijk Belang had geen vergeefs beroep op hem gedaan: hij werd er penningmeester van (99).

Menigmaal trad hij bij transacties voor anderen op, verstrekke hij hypotheek, stond hij borg wanneer op zijn financiële gegoedheid een beroep werd gedaan (100) ... Alleen met

Barnevelds Vrijwillige Brandweer lag het anders. Vlak voor de oprichting ervan - in 1910 - had in zijn bakkerij een felle brand gewoed. Al eerder - in 1904 - was een schuur van hem in vlammen opgegaan. Schoot de gemeente voordien tekort, bezorgde burgers namen nu het initiatief. Johannes Bernardus was het met hen eens, hij liet het ditmaal graag aan hen (101).

Al had Johannes Bernardus zijn blik verbreed, de RK-gemeenschap hield zijn eerste aandacht. Zo nodig liet hij zijn eigen belangen er voor wijken. Dan verkocht hij een stuk van zijn grond, zodat er, vlakbij de kerk, een eigen RK-school kon worden gebouwd (102).

(38) ... toen het aan het verzakken was ... Johannes Bernardus' graf links onder op de foto. Volgens traditie laat de auteur ergens in diens geschrift een spoor van zichzelf achter ... al meent hij dat hij het niet zélf was die het schreef (80.5) (96.9) ... onzin, we zien hem hier ... op afb. 54 trouwens ook ... (foto: Tine Hagdorn).

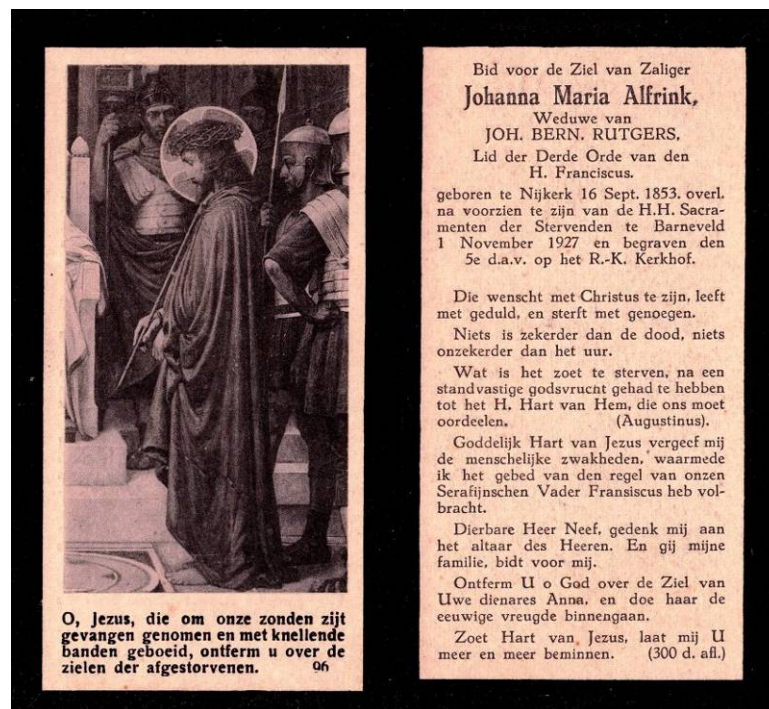
Dat hij werd gewaardeerd is te zien aan zijn graf, gesitueerd als dat is vlak bij dat van pastoor Gowthorpe (92). Samen met de graven van vijf andere kerkmeesters. Het is te vinden op het katholieke deel van Barnevelds nieuwe begraafplaats (De Plantage). Toen het aan het verzakken was herstelden wij het. Wij als familie, wel te verstaan (103) (afb. 38).

Ook Johannes Bernardus' vrouw, Johanna Maria Alfrink, ligt er begraven. Zij overleed op 1 november 1927, tweeëneenhalf jaar na haar man. Niet dan na een aanmerkelijk bedrag aan de "weleerwaarde heer J. B. Alfrink te Rome" te hebben gelegateerd (104).

13. Een heerbroer die leraar wordt

Van het ene graf komen we bij het andere. Van dat van het echtpaar Rutgers-Alfrink bij dat van Albertus, zijn jongere broer, en zijn vrouw. Waarom ligt Albertus niet in de buurt van zijn broer, is de vraag die zich stelt. Waarom moeten we voor zijn graf elders in Barneveld zijn?

Was het omdat Albertus - eenvoudig man, wars van ijdelheid, zoals op zijn bidprentje staat vermeld - niet tot de notabelen had behoord (105)? Had pastoor Gowthorpe er de hand in gehad, aldus vroegen wij ons in een eerder schrijfsel af (106). Wat er ook de reden voor was - we komen er nog op terug - het drukt de relatie tussen de beide broers goed uit. Konden ze voorheen niet met, maar ook niet zonder elkaar, zo was het in de dood nu ook. Beiden in Barneveld begraven, maar, net als in hun straat, een stukje van elkaar vandaan. Elk naar diens natuur: wat de een zichtbaar had gepresteerd, had de ander in stilte gedaan.

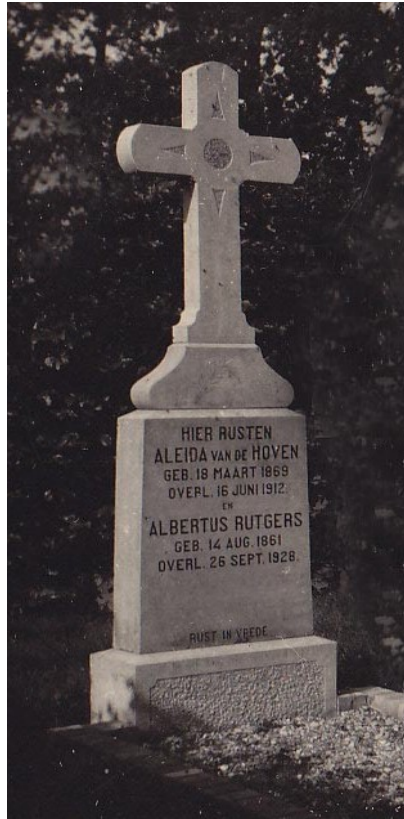

(39) Johanna Maria Alfrink (1853-1927) (lid Derde Orde van de H. Franciscus). Onderaan het prentje een bede, gericht tot haar Alfrink-neefje (zie voetnoot 104). Over bidprentjes als sociaal-religieus fenomeen, toegelicht aan de hand van familieprentjes, zie voetnoot 26, 54, 60, 71, 82, 84, 95, 115, 117, 118, 147.

Tot op de dag van vandaag te zien: een prachtige zerk voor de oudste, op een begraafplaats met druk verkeer, voor de jongste een sober kruis op een verstillend Barnevelds park. Daar, op de hoek van de Kallenbroekerweg - Rozenstraat, had zich Barnevelds Oude Begraafplaats bevonden. Albertus had er Alijda van den Hoven, zijn eerste vrouw begraven. Dat was in 1912 geweest, ruim voor de begraafplaats in 1925 wegens plaatsgebrek werd gesloten. Toen Albertus in 1928 overleed kon hij er nog bij.

Ook zijn tweede vrouw, Adriana Margaretha van Erp, overleden in 1950, kon worden bijbegraven. Tot ook dat niet meer kon en de begraafplaats werd geruimd. Enkele karakteristieke graven bleven staan, waaronder dat van Albertus en de zijnen. Kortom, voor een graf op de oude begraafplaats, als hij dat al had gewild, was Johannes Bernardus gewoon te laat (107).

Scheidden door de dood hun wegen, Theodorus had, zoals we zagen, eerder al een eigen route uitgezet, zoals ook Hendrikus had gedaan. Hein - zo heette hij toen nog - wilde priester worden, tot vreugde van zijn ouders. Het werd Kuilenborg, zoals het seminarie in Culemborg werd genoemd. Hein reisde als dertienjarige er al alleen naar toe.

(40) Wanneer Adriana Margaretha van Erp, Albertus' tweede vrouw, in 1950 overlijdt, wordt zij bijbegraven. Sindsdien staat ook haar naam op de steen.

Slechts tijdens vakanties kwam hij nog thuis. Al had hij soms heimwee, de wereld van kennis die voor Hein open ging, verdrong die gevoelens al gauw. Als heerbroer te worden bejegend, al streefde het even, het verveelde snel. Een beetje eenzaam werd je er door. Op het seminarie was je onder elkaar, was je ieders gelijke, keken ze niet tegen je op. Al was er ook competitie, maar dat stimuleerde hem juist.

Al wist hij dat hij zijn ouders teleurstelde, vooral zijn moeder, zichzelf trouwens ook, naar het grootseminarie Rijsenburg, waar hij was toegelaten, ging Hein niet (108). Het seculiere leven, de gewone samenleving, trok hem meer, het onderwijs, daar voelde hij voor. Nu hij, als enige uit het gezin, had mogen doorleren, wilde hij zijn kennis delen, die overdragen aan wie na hem kwam. Als ex-seminarist kon je als hulponderwijzer zo aan de slag. Al was schraalhans keukenmeester, als hij, eenmaal volledig bevoegd, wat aktes haalde zat ook een leraarschap op een middelbare school er in.

Hoewel ... bij de militaire dienst, waar hij voor was ingeloot, lag een probleem: kostbare tijd verloor hij er mee. Een remplaçant inhuren, er zat niets anders op, alleen dat kostte geld, iets wat hem nu juist ontbrak. Misschien dat Albertus, intussen uitgeloot, hem wilde vervangen. Die kon best een tijdje weg uit vaders zaak, Johannes Bernardus werkte er toch ook. Hij zou het hem vragen, je wist maar nooit (109).

14. Goede bedoelingen en geharrewar

Albertus deed het, een ware broederdienst (110). Of diens “loon” slechts uit een gouden zakhorloge bestond, zoals wordt verteld, betwijfelen we. Niet omdat het kostbare kleinood sinds lang nergens meer te bekennen valt, nee, Hendrikus - hem intussen een beetje kennende - heeft zijn broer ongetwijfeld ook nog op andere wijze bedacht.

(41) Hendrikus Rutgers (1859-1930).

Albertus' horloge was trouwens niet het enige gouden horloge binnen de familie dat uit het zicht verdween. Johannes Josephs gouden zakhorloge - juist dat - trof eenzelfde lot. Als erfstuk van de Rutgers was het via Johannes Bernardus Sr., bij Johannes Bernardus Jr. terechtgekomen. Die schonk het aan neef Bernard - de latere kardinaal Alfrink - bij diens priesterwijding, waarna het bij een brand in seminarie Rijsenburg, verloren ging (98).

Vanuit het standpunt van de gever was het geschenk wellicht begrijpelijk, zijn broers echter konden het affiniteitsgebaar niet waarderen en vroegen het - tevergeefs, maar daarom niet minder pijnlijk voor de gevers - terug. Ach, goede bedoelingen pakken wel eens verkeerd uit, binnen de beste families ontstaat wel eens geharrewar.

En goede bedoelingen dat hadden ze, de vier broers. Die van Johannes Bernardus waren het meest zichtbaar, midden in het parochieleven als hij als kerkmeester stond. Goede bedoelingen die zich richtten op katholiek onderwijs, parochiale armenzorg, het kerkelijk leven, de organisatorische en financiële kant ervan. Al schommelde de St Catharinaparochie begin 1900 slechts rond de 200 zielen, een eigen katholieke lagere school werd node gemist. Johannes Bernardus onderschreef die wens.

(42) De eerste St. Antoniuschool ± september 1909. Midden voorste rij: Johannes Theodorus (Theo) Rutgers. Links voor: zijn vriend Martinus Hermanus (Martin) Ridder. Uiterst rechts, op de tweede rij: Maria Elisabeth Alida (Lies) Rutgers. Naast haar: Johanna Maria Bernardina (Berna) Rutgers. Het meisje met de blonde krullenbol, tweede rij, derde van links, is Johanna Catharina (To) Rutgers. De eerste schoolfoto - uit 1907 - is minstens zo interessant. Op die foto zien we - naast Lies en Theo - ook pastoor Bos en kerkmeester Johannes Bernardus Jr. Al was het moeilijk, we kozen voor de foto uit 1909. Voor de jeugd! Foto: collectie Timo Ridder.

Een stukje grond, niet ver van de kerk - het was zijn eigendom - was er voor nodig. Dus verkocht hij het. De financiering van de bouw kregen ze door een spectaculaire loting rond. Zo verrees er in 1907 de *eerste* St. Antoniuschool (111). De *eerste*? Inderdaad, want een *tweede* volgde. De toename van het zielental van de parochie tot rond de 400, vroeg er om.

De nieuwe school werd gepland achter de oude. Wat alleen kon indien Johannes Bernardus opnieuw een stuk van zijn grond aan de kerk verkocht. Zodra de bouw aan de orde was zou hij dat doen (112). Medio 1928 kwam er vaart in de plannen, de grond moest nu verworven worden. Intussen, waren zowel Johannes Bernardus als Johanna Maria Alfrink, zijn vrouw, overleden, dus moest de pastoor bij de erven zijn, waaronder Hendrikus en Albertus.

Albertus, op sterven na dood, door de pastoor aangesproken op de toezegging van zijn overleden broer, zei dat hij zonder overleg met Hendrikus niet beslissen kon. Waarop de pastoor - namen noemen is niet nodig, iedereen weet wie - weigerde Albertus de Sacramenten der Stervenden toe te dienen. Gelukkig was een collega-pastoor, die van - mind you - Infanterie Schietkamp De Harskamp, daar wel toe bereid. De grondtransactie overigens kwam alsnog tot stand. Medio 1930 was de nieuwe school een feit (113).

Van rancune ten opzichte van de kerk bleek bij de Rutgers overigens geen sprake. Albertus oudste zoon, Johannes Theodorus, en diens architectenzoon, ook een Theo, stonden aan de wieg van een eigen kerkje ten behoeve van de katholieke gemeenschap in het aan Barneveld grenzende Voorthuizen (114). Maar dat is een verhaal dat de *volgende Rutgersgeneratie* maar moet vertellen. *Wij* keren nu weer terug naar toen, naar de plannen die Hendrikus had.

15. Familie die uit het zicht verdween

We weten het, het liep zoals hij had gehoopt. Hendrikus - we trekken ons er niets van aan dat hij er zelf *Henricus* van had gemaakt (109) - was niet alleen een begaafd student, doorzettingsvermogen had hij ook, de aktes die hij op het oog had haalde hij. Zo werd hij leraar aardrijkskunde en geschiedenis aan de Rijks HBS te 's-Hertogenbosch, het Stedelijk Gymnasium en de RK-Kweekschool Mariënborg (115). Elbertha Maria Overgoor (1876-1969), dochter van een slagersfamilie uit Nijkerk, werd zijn vrouw.

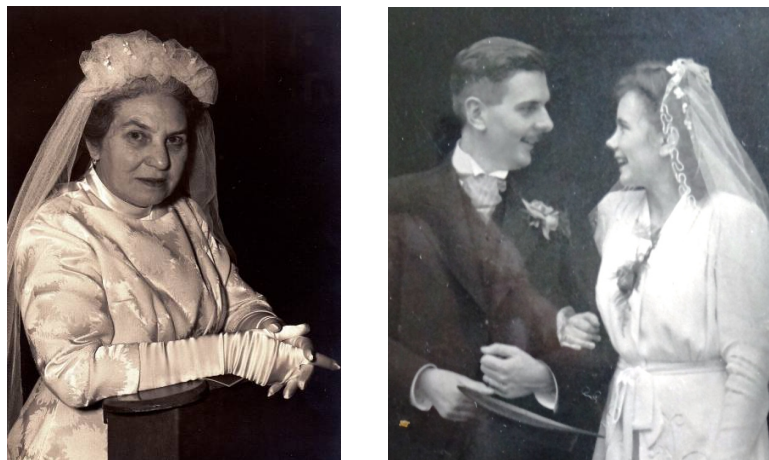

(43) Elbertha Maria Overgoor (1876-1969), gefotografeerd ter gelegenheid van haar 12½-jarig huwelijksfeest op 3 maart 1916. Zie ook afb. 53, 57 en 58.

Hein kende haar via zijn moeder (116). Zocht je een bruid in die tijd, dan bleef je binnen de kring van geloof en stand, vond je haar niet in Barneveld, dan lag Nijkerk voor de hand, Nijkerk waar je via familie, soms nadrukkelijk getipt, toch al kwam.

De herinnering aan Elbertha Maria - tante Bartje voor de familie - puzzelend aan een ronde tafel voor het raam, zal, vanwege de hoge leeftijd die zij bereikte, vast nog levendig zijn. In ieder geval binnen de Hendrikustak, en in Nijkerk, van waaruit zij regelmatig werd bezocht.

Decennia lang woonde zij in de Taalstraat te Vught, dezelfde woning als waar zij destijds met man en gezin vanuit 's-Hertogenbosch naartoe was verhuisd (afb. 59). Sinds Hendrikus' overlijden was voor Elbertha en Albert, haar jongste zoon, en Anna, het bovenhuis meer dan voldoende. Gelijkvloers werd kantoor, de huurinkomsten waren welkom, Elbertha's zonen studeerden immers nog: Bernard aan de tekenacademie, Henk op de textielschool, Rut en Theo aan de universiteit. Albert zat nog op de middelbare school (117).

(44) Links Zr. Anna Laurentia (Johanna Elizabeth Maria Bollen-Rutgers) (1904-1995) tijdens haar inkleding, mei 1965 (als bruid van Christus ontvangt zij habijt en ring) (118). Rechts huwelijksfoto (1947) van Albertus Rutgers (1914-2003), jongste zoon van het echtpaar Rutgers-Overgoor, gehuwd met Ludmila Surinovich (1921-1991). Geëmigreerd naar Canada vormden zij de oorsprong van de Canadese Rutgers (119.14 e.v.)

Het waren niet uitsluitend jongens die Elbertha Maria kreeg, de oudste was een meisje: tante Anny Bollen, zoals zij binnen de familie werd genoemd, bekend vanwege haar bijzondere levensweg. Nog geen eenentwintig was zij toen zij huwde met Petrus Laurentius Henricus Bollen (1896-1937), een van de leraren van het gymnasium waar zij op zat. Toen haar kinderen op hun bestemming waren - haar man was lang daarvoor overleden - trad Anny in het klooster, bij de Zusters van O.L. Vrouw Visitatie te Tilburg. Helaas ging ons voorgenomen contact met haar destijds niet door, later kwam het er niet meer van, waarmee een schat aan informatie over de Hendrikustak voor ons verloren ging (118).

Na Anny kwamen er vijf jongens (119), onder wie Rut, voluit: Johannes Henricus Antonius (1907-1993). Het was Rut, leraar klassieke talen, die - samen met Els Wessels, zijn vrouw (afb. 70) - aan de wieg van onze Rutgers-interesse stond. Hij was het die ons destijds op de Münsterlandse herkomst van Johannes Joseph wees, ons diens doopbewijs (afb. 6) in bewaring gaf. Ruts vader, Hendrikus, had het, in het Duits als het was gesteld, nog in zijn

seminarietijd vertaald. Vanwege zijn affiniteit met de familiegeschiedenis waren doopbewijs en vertaling bij Rut terecht gekomen (120).

De overige jongens, mannen intussen, verruilden Nederland voor overzee. Was Johannes Joseph uit noodzaak van huis en haard vertrokken, zijn achterkleinzonen vertrokken vrijwillig, begeesterd geraakt door de verhalen van vader, die als aardrijkskundeleraar over verre einders boeiend vertellen kon. Drie van de vier kozen voor Nederlands-Indië. De vierde - Albertus (Appie), de jongste - vertrok naar Canada. Geen wonder dat de Hendrikustak, op een paar uitzonderingen na, uit het zicht van de Albertustak verdween. Bijna althans. Daar immers wordt door spoorwerk naar al wie via Hendrikus familie is, nu wat aan gedaan.

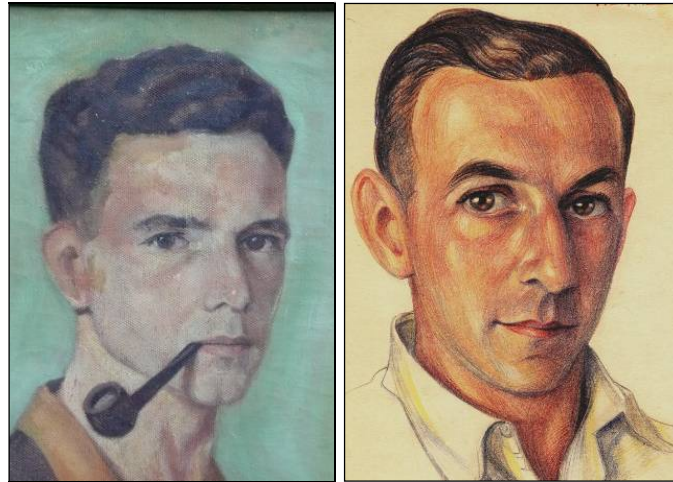
(45) Hier vijf van de zes kinderen van het echtpaar Rutgers-Overgoor. V.l.n.r.: Bernard, Theo, Anny, als oudste in het midden, Johan (Rut) en Henk. De foto dateert uit begin 1911. Albert, geboren in 1914, ontbreekt uiteraard. Voor foto's van hem zie afb. 44 en 53. Foto: met dank aan Hanneke Rutten.

Terug nu naar het echtpaar Rutgers-Overgoor, naar Elbertha Maria, moeder van vier overzeese zoons. De pijnlijke kant, hen te hebben moeten uitwaaien, werd gecompenseerd door trots: net als haar man hadden haar kinderen het ver gebracht (121).

16. Zorg voor de ouders

Zonder zorgen was het voor Elbertha nu ook weer niet. Zorgen over hoe zij het maakten daar, juist nu de wereld in beroering was. Zorgen die bewaarheid werden toen Bernard, haar oudste zoon, vlak voor de capitulatie van Nederlands-Indië, op 4 maart 1942 door granaatscherven om het leven kwam, Theo enige maanden later in een mannenkamp werd geïnterneerd, Mimi, samen met Henk, hun peuter-zoon, in een vrouwenkamp (122).

Of zij wel op hun plek waren, zo ver weg, Elbertha was er niet gerust op. Begrijpelijk. Als er iets kenmerkend was voor de Rutgers, voor Elbertha ook, dan was het wel hun streven de kinderen op hun bestemming te brengen, te zorgen dat zij het beter kregen dan zichzelf, een levensmotief sinds mensenheugenis. Als de Rutgers al naar sociaal aanzien en welstand streefden, dan was het vooral omwille van de kinderen en hun toekomst. Ter wille van de eigen ouders ook. Behoeften die zorg, dan gaven zij hen die. Ook dat sprak destijds vanzelf.

(46) Bernardus Johannes Antonius (Bernard) Rutgers (1906-1942) - van wie links een zelfportret - vertrok als eerste naar Nederlands-Indië. Begin 1935 huwde hij aldaar met Lucie Clementine Laoh (1914-2005). De twee hadden elkaar leren kennen op de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten in Den Haag, waar zij beiden een opleiding tot teken- en schilderleraar volgden. Rechts Bernards broer, Henricus Bernardus Josephus (Henk) Rutgers (1908-1979), die in 1946 naar Nederlands-Indië vertrok, getekend door Lucie. Voor meer over hen, zie voetnoot 119. Foto's: met dank aan Annemarie Smit-Rutgers resp. Hanneke Rutten.

Dat kon zelfs zo ver gaan dat huwelijken er voor werden uitgesteld. Waren alle kinderen getrouwd, dan nam een van hen de ouders, zodra dat nodig was, bij het eigen gezin in huis. Waren er dochters, en bleef een van hen ongehuwd - in die tijd rekenden ouders daar stillletjes, soms zelfs openlijk, op - dan bleef die thuis. Dan nam *zij* - menig maal de jongste - de zorg voor hen ter hand zodra dat nodig was.

Binnen haar gezin van herkomst, het gezin Overgoor-Block, zag het er aanvankelijk niet naar uit dat Elbertha Maria dat zou doen. Anna, Elbertha's ongehuwde jongste zus, woonde immers nog thuis. Anna zou de zorg voor hen op zich nemen, nou ja, wat in het huishouden helpen, want meer zat er niet in. Kwam de nood echt aan de man dan was er altijd nog hun oudste dochter, Maria Birgitta, die in Nijkerk was blijven wonen - gelukkig maar, want dan hoefden zij de plaats niet uit - al had zij intussen een groot gezin, daaraan haar handen vol.

Tot er iets rampzaligs gebeurde: de slagerij ging failliet. Wie dat overkwam, kwam op straat te staan, zo niet, dan verliet de gefailleerde menigmaal, vaak uit schaamte, de plaats. Zo ook

Elbertha's ouders, de familie Overgoor-Block. Het echtpaar vertrok naar 's-Hertogenbosch, waar het bij Elbertha en Hendrikus, en hun nog jonge gezin, in trok (123). Iets wat voor hen niet gemakkelijk was, maar niet minder ook voor hun dochter en haar man.

Anna kwam mee, en met haar, haar hond. Al heette hij Ami, al kwispelde hij nog zo lief met zijn staart, om een Frans vriendje zat Elbertha Maria bepaald niet verlegen. Tot haar vader in 1912, haar moeder in 1917, overleed, toen kwam er, al was het ook verdrietig, weer wat lucht. Anna, zoals gezegd, die bleef. Hun nieuwe huis, een huis op stand, aan de Taalstraat in Vught (afb. 59), bood het gezin nu ruimte genoeg. Ook aan Anna's hond. Die had het in de aangebouwde serre - 's-winters toevluchtsoord voor hongerig en gewond gedierte - net als de kinderen, al spoedig naar zijn zin (124).

(47) Johannes Overgoor (1841-1917) en Johanna Geertruida Block (1846-1912) (zie ook afb. 57) trokken bij hun dochter, Maria Elbertha, en Hendrikus Rutgers, haar man, in. Vanwege de gelijkvormige uitvoering van de foto's weten we dat het echtpaar zich, zoals destijds gebruikelijk, officieel portretteren liet.

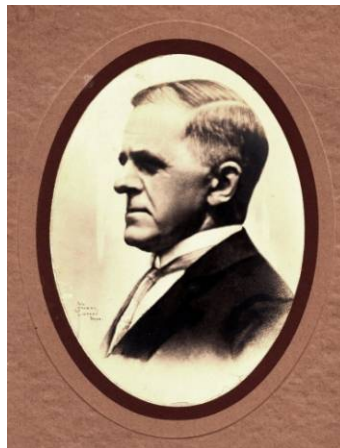
Wat Hendrikus' broer, Albertus, qua zorg voor zijn ouders deed, is bekend. Hij bleef langer thuis dan hij had gewild (125). Theodorus en Johannes Bernardus Jr. waren al gehuwd. Hendrikus woonde in 's-Hertogenbosch, waar hij leraar was, dus kwam het op Albertus aan. Met vader ging het nog wel, die werkte nog mee in de zaak. Met moeder lag het anders, vanwege een hersenbloeding halfzijdig verlamd, was zij tot slechts weinig nog in staat.

Al hadden ze hulp, Albertus kon voor zijn gevoel niet weg. Zelfs niet toen moeder overleed, want prompt werd vader ziek (126). Zo kwam het dat Albertus pas serieus aan verkerking dacht, toen ook zijn vader overleden was. Ruim over de vijfendertig was hij toen ...

Wie zou denken dat Albertus daarmee zijn plicht wel had gedaan, vergist zich. Ook voor de ouders van Adriana Margaretha van Erp, zijn tweede vrouw - waarover hierna - zou hij zorgen. Wat hem betrof mochten zij van Leeuwarden naar Barneveld over komen, een bovenwoning tegenover zijn zaak kwam vrij. Zijn dochters wilden vast wel bij hun huishouding helpen, hen iedere dag een maaltijd brengen. Waar voor acht werd gekookt, konden er twee ook nog wel bij (127).

17. Op een ijsbaan in Hoogland

Waarmee we bij Albertus zijn aangeland. En bij een bakkersfamilie uit Hoogland. Zoals ooit Johannes Joseph zijn Schuelervriend had getipt over een meisje uit Scherpenzeel, zo informeerde twee generaties later een Schueler zijn Rutgersvriend over een meisje uit Hoogland. Bernardus Johannes Schueler had bij de van den Hovens zijn bruid gevonden: Neeltje (128) (afb. 65). En die had een jongere zus ... Dus toen de winter kwam, het weiland van zwager, boer Jan Schoonderbeek, voor van heinde en ver weer ijsbaan was, was de connectie snel gelegd (129). Al liep Albertus tegen de veertig, Alijda zat er niet mee, als dertigjarige was ook zij wat aan de late kant (130).

(48) Albertus Rutgers (1861-1928).

Willen we de Rutgers van toen - althans die uit de Albertustak - een plaats kunnen geven dan is het zaak om bij de van den Hovens stil te staan. Al doen we dat niet hier, maar in the making of (131). Wie meende dat hij een echte Rutgers was, kon net zo goed een van den Hoven zijn. Datzelfde geldt voor de Rutgers van daarna, soms zelfs voor die van nu. De invloed van de van den Hovens was groot. Al overleed Alijda toen de oudste twaalf was, en de jongste drie, zij had hen in hun meest ontvankelijke jaren onder haar hoede gehad. Albertus en de kinderen bleven Hoogland bezoeken, hun moeder mocht dan fysiek uit hun leven verdwenen zijn, de band met haar en haar familie, die bleef bestaan (132).

Soortgelijk de invloed van de Overgoors op de Hendrikus Rutgerstak. Mogelijk was die nog groter, opa en oma Overgoor woonden immers de laatste jaren van hun leven bij hen in huis. Kortom, willen we de Rutgers van toen en nu begrijpen, dan kan de Albertustak niet om de van den Hovens -, de Hendrikustak niet om de Overgoors heen. Ook de Willemars en Pannemans - de Pannemans uiterlijk al zeker - lieten hun sporen na (133).

(49) Trouwfoto echtpaar Albertus Rutgers - Alijda van den Hoven. Foto 31 mei 1899: met dank aan Guusta Hagdorn.

Terug nu naar Albertus en Alijda. Vier dochters kregen zij, en twee zonen, in de stamreeks te vinden onder generatie 4.2. Elk van hen zette een eigen lijn uit, elders dan in Barneveld. Bij elk van hen begint een nieuw verhaal, verhalen die wij niet gaan vertellen. Wij hebben het tevoren toch gezegd, dat wij ons verhaal tot de *Barneveldse* Rutgers zouden beperken (134)!

Wat Albertus betreft, met zijn zaak had hij succes. Privé lag het anders: op 16 juni 1912 overleed Alijda, een grote slag voor hem en zijn gezin, de ontredde was groot. In ons voetnotendocument gaan wij daar uitgebreid op in (135).

Zonder nieuwe levenspartner redde Albertus het niet. Begin 1914 huwde hij - drieënvijftig was hij toen - met de tien jaar jongere Adriana Margaretha van Erp (136). Adriana wist hoe het was om op jonge leeftijd je moeder te verliezen, het was haar zelf overkomen, ook haar

vader was hertrouwd. Adriana had het goed met haar tweede moeder kunnen vinden, dus vatte ook zij haar taak met verve op. Helaas liep het tussen haar en de kinderen - de oudste, Lies, had moeders taak al een beetje opgepakt, Theo hielp vader, zo jong als hij nog was - niet altijd even soepel, ging het minder vanzelf dan zij had gedacht (137).

(50) Mei 1910: feest voor het gezin. In dat jaar mochten kinderen voor het eerst aan het eind van de eerste klas hun eerste communie doen. To, Berna en Theo deden dat toen gelijktijdig. V.l.n.r.: moeder Alijda van den Hoven, met Bernardje op haar arm. Naast haar: Lies, zelfverzekerd. Zij had haar communie al gedaan. Twee jaar later zou zij, na het overlijden van moeder, haar de eerste tijd vervangen. Dan de feestvarkens: To, Berna, resp. Theo. Zien we het goed, heeft Theo, net negen, een heuse horlogeketting om? Zou hij vader al helpen in de bakkerij, dicht als hij bij hem staat? En wat een prachtige, met verse bloemen versierde hoeden, hebben de communicantjes op! Naast vader ten slotte Daatje (Lien), een beetje verdrietig, want voor de H. Communie nog te jong. Vader heeft haar handje ferm in zijn hand. Dat maakt een hoop goed. Let op het kanten randje van haar onderjurk. Zij liet het met opzet zien ... jammer dat de zoon zo fel scheen. Alleen moeder had daar geen last van: trots, een ruiker in haar hand, kijkt zij naar haar gezin. Zie ook afb. 60.

Dat gold voor vader Albertus net zo. Zijn kinderen, wanneer dat nodig was, een hart onder de riem steken zonder daarmee zijn vrouw af te vallen, dat viel niet altijd mee. Als hem dat al eens zichtbaar zwaar viel, als de kinderen zich beklagden, zijn steun soms zochten, dan relativeerde zijn "een moet de minste zijn" hun protest (138). De kinderen wisten dat het hun belang was, waar het hem, en ook haar, om ging.

Albertus stierf een dood - op 26 september 1928 - die hij menselijkerwijs niet verdiende. Aan een hersentumor viel niets te doen, tegen de pijn - zoals zijn broer, Hendrikus, niet lang na hem helaas ook zou ervaren - had de medische wereld niet het verweer van nu (139).

18. Alles voor de kinderen

De kinderen waaierden uit nadien, de twee oudste meisjes, Lies en Berna, waren het huis al uit. Adriana Margaretha van Erp ging met To, Albertus' een na jongste dochter, naar Haaksbergen mee. Vijftien jaar leefde zij bij het gezin Leussink-Rutgers in huis (140). Dankzij een Rutgersdochter, en Henk, haar man, die net als zij van "stief" niet wilde horen. Terecht: Adriana Margaretha ontpopte zich binnen het Leussink-gezin als een lieve oma (141).

Al eerder trouwens had zij indruk gemaakt. Dat had te maken gehad met de scheiding en deling die na het overlijden van Albertus diende plaats te vinden. Ook Albertus en Adriana waren in gemeenschap van goederen gehuwd. Krachtens huwelijksvermogensrecht kwam Adriana, als langstlevende echtgenote, de helft van het vermogen toe, plus de inboedel tegen inbrengwaarde. Krachtens wettelijk erfrecht - Albertus had geen testament gemaakt - kwam daar een kindsdeel bij (142).

(51) ... ontpopte zich als een lieve oma ... Adriana Margaretha van Erp (1871-1950).

Wanneer Adriana aanspraak maakte op waar zij recht op had, bleef er voor de kinderen slechts zo'n 40 % te verdelen over. Om die reden deed zij afstand van de algehele gemeenschap waarin zij gehuwd was geweest, en van haar recht op een kindsdeel in de nalatenschap. Zo onderschreef ook zij haar mans adagium "alles voor de kinderen" en viel inderdaad alles aan de kinderen toe (143).

Albertus wist dat hij niet lang meer te leven had, een paar maanden voor hij overleed had hij alles geregeld. Tegenover de afstand die Adriana van haar rechten deed had Albertus bij zijn

kinderen een lijfrente voor haar bedongen. Zijn zaak had hij aan Johannes Theodorus, zijn oudste zoon, verkocht (144). Johannes Bernardus, de jongste van het stel, kwam daarvoor niet in aanmerking, hij was nog minderjarig. Theodorus diende hem een compensatie uit te keren “voor het feit dat hem de kans van overneming der zaak ontgaan is”. Ook zijn zussen - Lies, To en Lien - diende hij te compenseren “voor het steeds behulpzaam zijn in de zaak”.

De voor de overdracht van zaak en huis verschuldigde koopenningen zette Albertus om in een renteloze lening, als schuld door Johannes Theodorus in te brengen in de boedel zodra de scheiding en deling van Albertus' nalatenschap aan de orde zou zijn. Kortom, uit alles blijkt dat Albertus zich voorbereidde op zijn “hierna”. En dat hij dat pas rustig kon zodra hij, wat hij zijn zaken noemde, geregeld had ...

(52) Hier To en Lien, twee van de Theodorus' behulpzame zussen, in een kraampje op een middenstandsbeurs in Barnevelds nieuwe markthal (vermoedelijk voorjaar 1930).

Eind 1928 was de gezinssituatie als volgt: Theo zette de bakkerij van vader Albertus voort. Tot hij in 1938 naar Laren vertrok en de zaak verhuurde. In 1950 kwamen de Schilders er in, tot er eind jaren tachtig van de vorige eeuw een drogisterij in kwam (afb. 28) (145).

To en Lien bleven - althans voorlopig - bij hun broer werken in de zaak. Adriana Margaretha van Erp, weduwe nu, deed het huishouden. Ben, de jongste, intussen opgeroepen voor militaire dienst, werd in februari 1929 als ziekenverpleger bij de marine ingelijfd. Lies, de

oudste, een half jaar voor vaders overlijden gehuwd, woonde in Apeldoorn sindsdien (146). Berna was begin 1927 het huis al uitgegaan. Sindsdien wijdde zij zich - als een der eersten uit haar orde tot verpleegkundige opgeleid - als zr. Adelaide aan haar naasten (147).

Het gezin van acht was - Ben meegerekend - gereduceerd tot vijf, eigenlijk tot zes. Ook Adriana's moeder - haar *tweede* moeder zoals we eerder zagen, Adriana's vader was intussen overleden - woonde, gegeven de zorg die zij vroeg, intussen bij hen in. Al waren ze er nu beter op voorbereid, beter ook tegen het verlies dat hen overkwam bestand, hun verdriet was er niet minder om, de opgaaf waarvoor het gezin nu stond, niet minder groot. Al waren ze tegelijk blij voor vader dat hij uit zijn lijden was verlost,

(53) Waaierden Albertus' kinderen uit over Nederland, die van Hendrikus deden dat wereldwijd. Drie zonen vertrokken naar Nederlands-Indië. Bernard (afb. 46), de oudste, kwam aldaar door oorlogsgeweld om het leven. Theo en Henk (afb.46), repatrieerden. Albert vertrok naar Canada, definitief (noot 118 en 119). Op deze foto, gemaakt op 2 februari 1928, tijdens het zilveren huwelijksfeest van hun ouders, is het nog niet zo ver. Had Albertus de geboorte van zijn eerste kleinkind niet meer meegemaakt, Hendrikus was dat nog wel beschoren geweest: Petrus Laurentius Bollen, geb. 9-8-1926, de oudste zoon van dochter Anny, was op het moment van de foto anderhalf. Zittend v.l.n.r.: Anny, het zilveren bruidspaar, Pierre Bollen, de echtgenoot van Anny. Staand: Henk, Johan (Rut), Albert, Bernard, Theo. Foto: met dank aan Hanneke Rutten.

Geleidelijk hernam het leven zich, al vroeg Adriana's tweede moeder nog extra zorg (127.4). To trad in het huwelijk en vertrok naar Haaksbergen, ook Lien en Ben verlieten het ouderlijk huis. Wanneer dan, medio 1938, ook Theo, met zijn gezin naar Laren vertrekt, en aldaar als bakker verder gaat, is van een *Barneveldse* familie geen sprake meer ... (148).

Waarmee ons verhaal in feite is verteld ... althans bijna. Waarover we het namelijk nog niet hebben gehad, dat is over wat de Rutgers, sommigen onder hen althans, ook deden: speculeren! En handelen in onroerend goed.

Daarover, over de handel binnen de handel en wandel van de Rutgers, nu hierna. En over wie wij menen dat de Rutgers waren, geschetst en geëerd in "Rode draden tot besluit".

- - - - -

(54) We zouden met ons verhaal toch stoppen wanneer er geen Rutgers meer in Barneveld woonden? Niet alleen voor de Hendrikustak maakten we een uitzondering, ook voor Berna (Zr. Adelaide) doen we dat. Als voorspreekster voor haar familie bij aan wie zij haar leven schonk, verdient zij dat. We zien haar hier, geflankeerd door broer Theo, en Grada, zijn vrouw. Naast Grada staat Lies, de oudste uit het Albertusgezin, met naast haar: Lien, de een na jongste van de zes. Naast Lien: Staas (Alphons) Draaisma, haar man, achter Berna haar zus To, samen met Henk Leussink, haar man. Schuin achter hen Martien (†), een van hun zonen.

Links zien we Ben, de jongste uit het Albertusgezin, met voor hem: Lenie, zijn vrouw. Naast hen: Lia Bomers, de een na oudste dochter van Lies. Staand, tweede van rechts, de auteur van "De Barneveldse familie Rutgers". Naast hem: Anton Leussink, een van de andere zonen van To en Henk. Voor hem: Hans, de jongste zoon van Theo en Grada. Rechts, op de hurken: Henk, de jongste zoon van To en Henk. De meisjes v.l.n.r.: Liène, de oudste dochter van Ben en Lenie, dan Toke, de een na jongste dochter van To en Henk. Naast haar: Gusta Hagdorn, jongste dochter van Lien. Naast haar: Louze, de jongste dochter van Ben en Lenie, zittend: Marianne, hun middelste dochter. Naast haar: Lidy, de jongste dochter van To en Henk.

Foto: Lage Vuursche, augustus 1954, feest ter gelegenheid van Berna's (zr. Adelaide) 25-jarige professie.

RODE DRADEN TOT BESLUIT

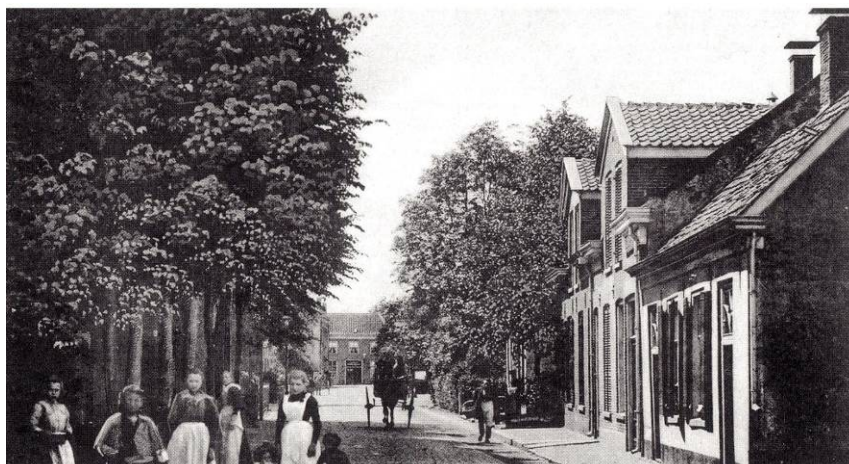

(55) Voor we aan de afsluitende “rode draden” beginnen keren wij even naar Südlohn terug, zoals Johannes Joseph ongetwijfeld ook af en toe deed. Het wit omstippelde perceel is de plek vanwaar hij in 1809 naar Barneveld vertrok. Er wonen nog steeds Röttger-nazaten, met name van Johannes Josephs oudste broer (zie stamreeks 1.1). In Barneveld wonen sinds 1938 geen Rutgers meer. Johannes Josephs schilderijen waren al eerder naar elders vertrokken. Wie ze wil bewonderen weet ze intussen wel te vinden. De hierboven weergegeven luchtfoto komt uit: “Südlohn: die Gemeinde im Westmünsterland an der Niederländischen Grenze” (Gemeinde Südlohn 1987).

19. Speculanten: enigen! Flierefluiter: geen!

We merkten het aan het slot van het laatste hoofdstuk op: sommige Rutgers speculeerden, handelden in onroerend goed (149). Kijken we naar hun motieven, dan dringen zich bestaanszorgen op, bestaanszorgen, een algemeen menselijk fenomeen. Bij de eerste generaties Rutgers echter moet hun migrantenstatus er extra gewicht aan hebben gegeven, versterkt nog door de traumatische ervaringen rond armoede en hongersnood uit Johannes Josephs jeugd. Bestaanszorgen, kenmerkend voor middenstanders bovendien.

Als winkelier was je van klandizie afhankelijk. Kwam je van over de grens, was je ook nog eens katholiek, in een protestants-christelijke omgeving - al was die nog zo tolerant - dan woog de vraag of je intussen een blijvende plek had verworven, extra zwaar. Al was je bereid hard te werken, wat je als bakker toch al deed, al besteedde je meer zorg dan je collega's aan wat je ambachtelijk en kunstzinnig bood, met wat kapitaal achter de hand, eventueel wat onroerend goed waar je huur uit trok, was je minder kwetsbaar, minder afhankelijk.

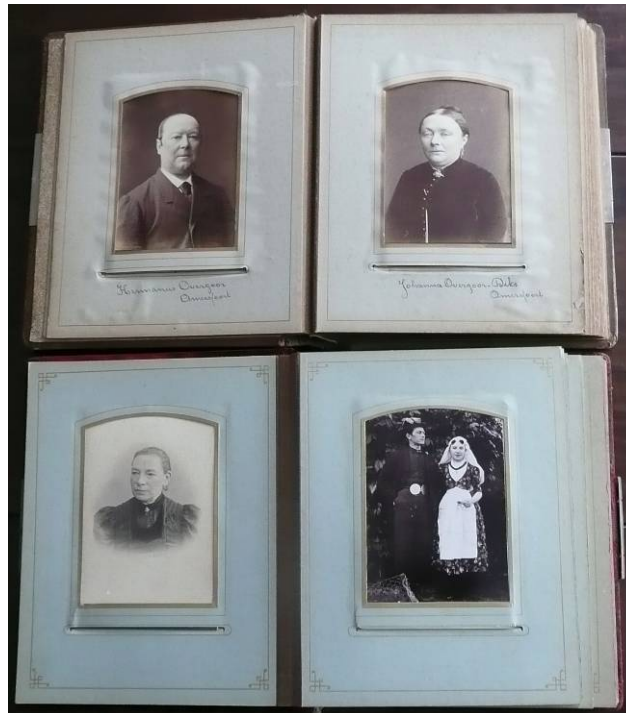

(56) Nieuwstraat 1908: naast de lage dubbele woning rechts stond eenzelfde soort dubbele arbeiderswoning, op de foto echter niet te zien. Het hoorde bij de koop toen Albertus in 1898 zijn pand aan de Jan van Schaffelaarstraat kocht. Zijn perceel grensde aan de andere zijde aan de Nieuwstraat. Albertus diende ten behoeve van de gemeente de gang tussen beide huizenblokken vrij te houden. Ten tijde van de koop, tot lang daarna, waren de huisjes aan dagloners verhuurd. De huisjes staan vermeld in "Als eene stad betimmerd", onder pand 247-248. Voor details zie voetnoot 76.10 e.v. Foto: "Barneveld in Perspectief" (BDU, 1997).

Minderwaardigheidsgevoelens, die je net als ieder ander had, compenseerde je er mee. Al moest je - juist daarom - er tegelijk voor waken niet ook anderen te wegen naar geld en zakelijk succes.

Hoewel, voor zichzelf deden ze het niet. Van eigen welvaart genieten, je ongebreideld overgeven aan vreugde, was iets wat hen niet gemakkelijk viel. Als zij het al eens deden, dan

niet openlijk, de klanten mochten er eens om wegblijven. Het was dan ook met verwondering, heimelijke bewondering, dat zij keken naar de stand boven hen: rijke boeren, industriëlen, notabelen, het meer geleerde volk, zowel als naar de stand beneden hen: arbeiders, keuterboeren, armlastigen, die konden dat immers wel ... Maar flierefluiters, die niets anders deden ... nee!

(57) Ook Elbertha Maria Overgoor, echtgenote van Hendrikus Rutgers, kwam uit een middenstandsfamilie. Haar ouders hadden een slagerij in Nijkerk (zie afb. 47 resp. hoofdstuk 14). Op de linker foto van het onderste album zien we nog eens Elbertha Maria's moeder. Op de foto's uit het bovenste album zien we Hermanus Overgoor (1836-1903) en diens vrouw Johanna Maria Dieks. Het echtpaar bleef kinderloos, vandaar dat hun fotoboek bij Elbertha Maria, hun nicht, terecht kwam, daarna, via via, bij ons (120). Rechtsonder: Elbertha Maria in een sketchje met een Overgoor-neef (sept. 1895).

Nee, het ging niet om henzelf, al raakten sommigen onder hen er toch ook wat van in de ban. Het ging hen om de kinderen, materiële welvaart vergemakkelijkte hun start. Ook dat motief was niet exclusief des Rutgers. Als er iets van alle tijden is, zich niet aan grenzen stoort, dan is het de wens van ouders dat de kinderen het beter zullen hebben dan zij zelf.

Voor wederom de eerste Rutgers moet hun migrantenstatus aan deze wens meer gewicht hebben gegeven. Families die generaties lang in dezelfde plaats woonden en werkten, van oudsher hun plek al hadden, tilden er mogelijk minder zwaar aan. Waren de Barnevelders bij de vader klant geweest, dan bleven ze dat ook bij de zoon ... "Als wij ons al zorgen maken, laten zij dat dan niet hoeven doen", zo wilden de Rutgers het beste voor hun kinderen. Helaas schoten zij er soms ook in door. Dan waren zij het die bepaalden wat in het belang van hun kinderen was, niet alleen zakelijk, ook privé (150).

Zoveel is duidelijk: een gemakkelijk leven hebben zij niet gehad, de Rutgers van toen. Voortijdig overlijden van man of vrouw, kindersterfte, ziekten, zorgen om de kinderen, ernstig lijden tijdens de laatste levensjaren - de pijnbestrijding van nu bestond toen niet, het gezin verzorgde de zieke zelf, veelal stierf die thuis - financiële zorgen, dat alles werd hun niet bespaard. De kinderen trokken zich die zorgen aan. Grootouders bij wie zij voluit kind hadden kunnen zijn, vanwege de late huwelijken van de Rutgers ontbraken ze veelal ...

Kijken we echter naar hun zingen - want zingen konden ze, dat deden ze - dan zien we dat de Rutgers hun zorgen ook vergaten, vreugde beleefden. Zingen maakte een hoop goed (151).

20. Katholieke middenstanders.

Al stond in het leven plicht voorop, al was hun leven aan de zware kant, steeds was er het geloof waar de Rutgers troost uit putten. En vertrouwen, vertrouwen voor de dag van morgen. Die ze overigens - uit angst dat hen dat duur zou komen te staan - niet mochten prijzen (152). Ging het je goed, het was je geschonken, dankbaar was je er voor. Wat zich uitte - diende te uiten ook - in af en toe een offertje brengen. Liep het anders, dan had je dat te aanvaarden, dan was dát je offertje. Uitbundigheid was uit den bozen, alcohol taboe.

(58) Al hadden zij ooit een café gehad, bij de Rutgers was alcohol taboe, misschien wel juist daarom. Niettemin brengt Elbertha Maria Rutgers-Overgoor, ter gelegenheid van haar tachtigste verjaardag, een toast op ons uit. *Zij mag het!* Met het vertrek van Hendrikus, haar man, uit Barneveld, en diens leraarschap, had de Hendrikustak zich los gemaakt uit hun Barneveldse RK-middenstandsachtergrond. Eerder al dan de Albertustak. Het staand horloge achter Elbertha Maria ging haast net zo'n opmerkelijke weg als Johannes Josephs portret(ten). In voetnoot 120 vertellen we dat. Foto d.d. 8-2-1956: met dank aan Truus Schouten.

Aan het geloof echter zat ook een benauwend kantje: parochie en pastoor bepaalden het familieleven, het sociale leven, soms wat al te zeer. Zorg voor minder bedeelden, huwelijken, vriendschappen, onderwijs, althans vanaf het begin van de twintigste eeuw, dat alles bij

voorkeur in eigen kring. Die kring was klein, de middenstandskring daarbinnen kleiner nog, de sociale controle groot. Bij het zaken doen echter speelden de verschillende denominaties - RK resp. protestant - binnen de Barneveldse gemeenschap lang niet zo'n grote rol als wel wordt gedacht. Dat gold, op gezette tijden, ook voor ontspanning en vertier (145.4).

Ons verhaal begon bij Johannes Joseph. Wij sluiten met hem af. In de prelude mijmerde hij over zijn vertrek uit Münsterland: zijn settelen in Barneveld had hem minder moeite gekost dan anderen doorgaans dachten, zo concludeerde hij. Hij had zich, in termen van nu, noch emigrant, noch immigrant gevoeld. Dat hij van over de grens kwam, had zijn status niet bepaald. Mogelijk in het begin, later niet meer.

(59) Van de kinderen uit het gezin Rutgers-Panneman (stamreeks 3) vertrok Theodorus naar Hilversum, Hendrikus naar 's-Hertogenbosch resp. Vught. Johannes Bernardus Jr. en Albertus, de beide bakkers-broers, bleven in Barneveld. Hierboven een blik op de Taalstraat te Vught. Het Hendrikus-gezin bewoonde de middelste woning - die met het balkon - van het statige huizenblok. Let op de prachtige gietijzeren ketting-afscheiding. De woning had een diepe achtertuin, grenzend aan een aangebouwde serre. Het huisnummer van destijds - 203 - werd vernummerd tot 183. We merken dat op omdat het huizenblok er ook thans nog staat. Zie ook voetnoot 117 resp. 124. Foto omstreeks 1930: met dank aan Hanneke Rutten.

Komend van het Duits-Nederlandse grensgebied trof hij in Barneveld omgeving, cultuur en taal die hem niet vreemd waren. Bekend als ze in Barneveld al waren met wie ze ooit "meest vreemdelingen uit Münsterland" hadden genoemd, maar die betrouwbare burgers waren gebleken, was hij er welkom. Al had zijn persoon daar ongetwijfeld toe bijgedragen.

Een migrant, dat was Johannes Joseph wel. Hij verliet de zijnen, verhuisde naar een andere streek, wetend dat hij daar blijven zou. Hij deed dat in een tijd waarin familiebanden het leven sterk bepaalden, in een tijd waarin je, eenmaal volwassen, een eigen gezin stichtend, in dezelfde plaats en streek bleef wonen als waar je was opgegroeid. Naar elders vertrekken, daar was moed voor nodig, inzet, volharding, kunnen afzien ook.

Gelukkig trof hij in Barneveld, de plaats die hij koos, Münsterlanders die hem waren voorgegaan. Eigenlijk verkoos hij juist daarom die plaats, wetend ook dat binnen de kleine katholieke kring aldaar, aanwas welkom was, meer welkom dan waar er vele waren. Neemt niet weg dat hij het zelf was die migreerde, zelf zijn weg vond, Barnevelder werd, kwartier maakte voor wie na hem kwam.

Of, en in welke mate, de migrantenstatus de identiteit van de volgende Rutgersgeneraties bepaalde, valt moeilijk te zeggen. Rechtstreekse gegevens daarover, zoals overgeleverde uitspraken, ontbreken. Zo er al sprake van was, dan toch spoedig in afnemende mate. Kijkend naar het wel en wee van de Rutgers, naar hun levensloop, dan was het eerder hun positie van middenstander die hen kenmerkte, dan hun oorsprong van migrant. Katholieke middenstanders, wel te verstaan.

(60) Het Albertus-gezin januari 1927. Foto gemaakt vlak voordat Berna het klooster in ging, in feite ter gelegenheid daarvan. V.l.n.r.: Lies, Toos, Ben, Berna, Theo, Lida (Lien). Zittend: moe van Erp en vader Albertus. Zie ook afb. 50.

Al was Barneveld tolerant, deel uitmakend van een katholieke minderheid werd het leven van de Rutgers mogelijk meer nog bepaald door hun religieuze denominatie dan door hun middenstand. Mogelijk gold dat sterker nog voor de vierde generatie Rutgers, dan voor de voorgaande drie. Juist toen de Rutgers hun plek veilig hadden gesteld, sloeg, mede door toedoen van de katholieke emancipatiegolf, de verzuiling toe.

Dat iets daarvan, van wat dat met hen deed, aan volgende Rutgersgeneraties werd doorgegeven, spreekt voor zich. In positieve zowel als minder positieve zin. In een vorm, te vergelijken met wat, gezien vanuit de minder positieve kant, tegenwoordig tweede resp. derde generatieproblematiek heet. Een vorm waarbij er geen directe relatie meer bestaat tussen levenshouding en gedrag, en de oorsprong ervan (153).

Bezien vanuit de positieve kant toont de Rutgersgeschiedenis hoezeer wij zijn ingebed in een doorgaande reeks generaties, generaties die wij niet hebben meegemaakt, maar waarmee, vanuit soms ook een terugverlangen, de relatie voort bestaat. Waarmee tegelijk gezegd wil zijn: wie elementen van de Rutgers bij zichzelf herkent, kan nagaan wat er mee te doen: ze als ingeprent, daarmee als wezensvreemd beschouwen, dan wel ze als van zichzelf omarmen ook. In gradaties en tempo naar eigen keus (154).

Op die manier naar de Rutgers kijkend, naar onze roots, profileert zich het ideaal van nu: het in vrijheid vorm geven aan de eigen identiteit, een identiteit, stoelend op ervaringen en overtuigingen, eerst en vooral ontleend aan de eigen levensweg. Met als basis onze genetische en sociale herkomst, geschonken door onze voorouders, tijd en cultuur.

(61) Hier het Albertus-pand anno 2012 ... symbool voor de welstand van de Rutgers van nu.

Een genetisch-sociale basis, die gaven de Rutgers ons, zeker, maar dan wel een - die vrijheid kregen we ook - door ieder van ons zelf ingekleurd. Een inkleuring die mogelijk zelfs kan leiden tot het bloot leggen van onze meest wezenlijke identiteit. Een identiteit, mysterieus en onbenoembaar, die wij met elkaar delen. Een identiteit die onze sociaal-genetische herkomst schraagt zowel als overstijgt.

Dat ideaal bereikte ons niet slechts omdat geen van ons zich nog uitsluitend vanuit een en dezelfde familielijn gevormd weet, vanuit een en dezelfde streek en plaats, nee, het is mede dank zij de moed en volharding van Johannes Joseph en de zijnen, dat ons dat toeviel.

Anthony Draaisma

mei 2012 (gecorrigeerd mei 2014)

(62) Een laatste blik op de Jan van Schaffelaarstraat, richting toren, waarvan alleen de contouren te zien zijn. Uiterst links het pand van Albertus (zie ook afb. 3). Het uithangbord waarop hij zijn sprits aanprijst, steekt parmantig uit. De foto - met dank aan Jan Westeneng - dateert uit 1930, toen Albertus' oudste zoon, Theo (stamreeks 4.2.2), er de scepter zwaaide. In het middelste deel van de straat bevond zich een grote del. Bij een beetje hoosbui stond het er in no time blank. Pas in 1953 kreeg Barneveld riolering, daarmee tegelijk afdoende afwatering. Voor meer informatie over de wateroverlast zie voetnoten 76.16 en 101.2. De personen in de deuropening konden niet worden geïdentificeerd. Mogelijk echter is rechts moe van Erp, Albertus' weduwe, te zien.

FINALE

(63) ... al schrok hij even van de boze stem, Johannes Joseph haalde zijn schouders op ... als er een tweede exemplaar moest komen, zouden zijn kinderen daar heus voor zorgen ... en anders wel die van hen, of die van hen, of die van hen ... zij zouden voor hem, voor zijn schilderijen zorgen ... of zij dan nog Rutgers heetten, dat was niet aan hem ... (slot prelude) ... (foto: Lolkje Gietema)

Finale: 's-Graveland 1990

Belde laatst mijn neef, je weet wel, die uit Nijkerk, die alles van de familie weet: “Heb je het al gehoord, de Rutgers zijn op oorlogspad, ze zijn naar het schilderij op zoek, binnenkort kun je een telefoontje verwachten. Van een zoon van Lien, Lien Rutgers, van banketbakkerij Hagdorn uit Arnhem, je kent haar wel”. Al was ik me van geen kwaad bewust, daar schrok ik wel even van. Neef hoorde het aan mijn stem. “Grapje! Grapje!”, zei hij gelukkig gauw.

Tja, hoe gaan die dingen. Ik bedoel: de dingen van oude mensen en hun spulletjes die voorbij gaan. Couperus heeft daar toch iets over gezegd? Of zit ik er nu naast? Hoe dan ook, kom je bij oom of tante op bezoek, zeg dan niet: “Wat een leuk vaasje hebt U daar”, of: “Wat een mooi schilderij”. Want al zeg je het om aardig te wezen, ze geven je het zo mee.

Nu ik zelf wat ouder ben, begrijp ik dat best. Je kunt dierbare familievoorwerpen beter tijdig een goede bestemming geven, dan dat je kinderen er later mee zitten, het schilderij lelijk vinden, het vaasje mooi, zo mooi dat ze er om moeten loten zelfs. Zo was het met oom Jan ook. Al schaamde ik me wel een beetje, ik zei geen nee toen hij het schilderij van de muur haalde en zei: “Hier, voor jou! Ik zie je er wel steeds naar kijken. Ik zou niet weten wie het anders hebben wil.” Ja, daar had oom Jan een punt: kinderen hadden tante Truus en hij nu eenmaal niet. Dus nam ik het mee ...

Zouden *de Rutgers* het schilderij soms willen hebben? Zou best kunnen. Eerder was het een voorvader *van hen*, al was de man met de pijp er toch ook een *van haar*. De kopie had niet voor niets in haar ouderlijk huis, de Rutgers-zaak in Hilversum, gehangen. Voor klanten onmiddellijk in het zicht, in de zaak van vader Kees, intussen voortgezet door Ben, haar broer. Iedere dag, als ze naar school toe ging, had zij de man gedag gezegd. Geen wonder dat zij hem miste toen ze het huis uit was. En wat een verrassing toen zij hem, bij oom Jan en tante Truus, in Soest weer tegen kwam, in het origineel nog ook ...

Wat te doen? Gesteld dat de Rutgers zich voor het schilderij zouden melden? Zij maakte zich nu toch echt een beetje ongerust.

“Voor alles is een tijd”, schoot er door haar heen. Wat had Prediker het toch mooi gezegd: “Er is een tijd om te bewaren, en een tijd om weg te doen” ... Eigenlijk hoorde Johannes Josephs origineel bij zijn kopie. “Het is niet goed dat de mens alleen zij ... “. Ho, nou ga je met de Bijbel op de loop, corrigeerde zij zichzelf ... Maar toch, het was geen slecht idee.

N.B. Prelude, Intermezzo en Finale zijn fictie. De weg die de schilderijen gingen is evenwel waarheidsgetrouw. Zie bijlage 1. De daarin aangegeven jaartallen zijn bij benadering.

(64) De Rutgers waren Johannes Josephs schilderijen dan wel kwijt, toch wisten ze er nog van. Het was dankzij Rut Rutgers (stamreeks 4.1.3) dat hij hierboven, samen met Johannes Josephs doopbewijs, is te zien. Ruts nicht, Ceciël, een dochter van het Nijkerkse echtpaar Schueler-Overgoor, had Johannes Joseph voor hem gefotografeerd, vervolgens had hij het zelf ingelijst. Twintig jaar hangen deze familietrofeeën nu bij ons in huis. Ons verhaal kwam tot stand onder Johannes Josephs waakzaam oog. Nu het gereed is wil hij naar elders, liefst naar een Rutgers uit de Larense tak, vertelde hij. Samen met kerkboeken, bidprentjes, akten, foto's en al het overige familiemateriaal. Wat de fotoboeken betreft (afb. 57), Johannes Joseph denkt dat die zich beter thuis zullen voelen bij de Hendrikustak. "Anders ook maar naar Laren", zo voegde hij er aan toe.

Bijlage 1: de route die Johannes Joseph ging

de route die Johannes Joseph ging
rood: het origineel - blauw: de kopie

(jaartallen bij benadering)

Bijlage 2: de maat is kostelijk

Huwelijken werden niet alleen gearrangeerd destijds, huwelijkskandidaten trokken er ook zelf op uit. Ijsbanen waren puike ontmoetingsplaatsen. Rondrijden met elkaar, dat mocht. Rondrijden, als een soort schoonrijden destijds - zwieren heette het ook wel - daar ging het om voor wie al een partner had. En om slierten, aanhaken aan elkaar en tempo maken. Totdat de voorste een bocht maakte en de achterste wegslingerde, met enorme vaart ...

Voor wie echter, met rode konen, nog op zoek was, ging het om iets anders. Samen schaatsen maakte een eerste ongedwongen contact, een eerste aftasten mogelijk: toenadering zonder je daarvoor te hoeven schamen, afwijzing zonder de ander gezichtsverlies te bezorgen, elkaar aanraken zonder elkaar meteen te raken ...

(65) Neeltje van den Hoven (1860-1948)

Niet dat de eerste contacten tussen Bernardus Johannes Schueler en Neeltje van den Hoven, en wat jaren later die tussen Albertus Rutgers en Alijda, Neeltje's zus, perse op de ijsbaan tot stand zijn gekomen, wat Alijda en Albertus betreft zou het goed hebben gekund. Wat Bernardus Johannes Schueler en Cornelia (Neeltje) van den Hoven betreft, niet, althans niet op Ijsbaan "De Maat" in Hoogland. Ten tijde van hun huwelijk - in 1890 - bestond de ijsbaan namelijk nog niet.

Hoe dan ook, we gunnen onszelf die romantische ijsbaanfantasie maar. Zonder een beetje verbeeldingskracht komt het verleden immers niet tot leven. Trouwens, waarom anders zou ons het ijsbaanverhaal zo vaak zijn verteld? Een verhaal dat gaat over hoe een zwager van Neeltje en Alijda - een oom dus van de kinderen Rutgers, die van Albertus en Alijda bedoelen we - 's-winters een heuse ijsbaan had. En niet zo'n kleintje ook.

Van heinde en verre kwamen ze. Zodra de vorst een paar dagen aanhield, liet Johannes Schoonderbeek, want die was het - vanwege de entree die hij hief, en de koek en zopie die hij dreef - maar al te graag zijn aan de Eem grenzende weiland onder water lopen. Bij een maat - een onbedijkt weiland dat bij hoog water vanuit de langslopende rivier overstroomt - was daar maar weinig voor nodig. Je hoefde er de kraan niet voor open te zetten, een kraan die ze overigens toen niet hadden. Je stak er de Eem voor door, of hield de juiste sluis open.

Neeltje en Alijda mochten er gratis op, later hun kinderen ook ...

De ijsbaan was er sinds 1892. Boer Schoonderbeek had zijn weiland er apart voor omdijkt. Zoals de Amersfoortse IJclub even voordien ook had gedaan ... bij een van zijn andere weilanden, dichterbij de stad, apart daarvoor van hem gehuurd, iets wat, begrijpelijk, de nodige consternatie gaf: Schoonderbeek werd van oneerlijke concurrentie beschuldigd.

(66) Wie denkt hier IJbaan "De Maat" te zien, moeten we teleurstellen. De dukdalven wijzen er op dat zich achter het stukje ijsbaan doorgaand water bevindt, en dat was op deze wijze bij IJbaan "De Maat" niet het geval. Ook Hoogland is het niet, de St. Martinus Kerk zag er destijds net iets anders uit. Wie we wel zien - aan de koffie, bij de koek en zopie - is de Rutgers die als laatste uit Barneveld vertrok. Hij kon schaatsen als de beste, maakte met zijn zoons hele tochten over de Eem. Je kon per schaats van Amersfoort tot aan de Zuiderzee. Wie weet waar en wanneer de foto - met dank aan Iet Harderwijk-Rutgers - gemaakt is, en de naam van de bewuste Rutgers weet te noemen, krijgt er een mooie afdruk van.

De beschuldiging haalde niets uit. Integendeel, de berichten erover in de krant lokten juist meer publiek. Geen wonder, al lag zijn ijsbaan een halve kilometer verder lopen dan die van de IJclub, hij was mooier. En wat telde: wie zijn mond er over hield kon bij zijn koek en zopie hete punch, zelfs ook een borrel krijgen. De Amersfoortse IJclub, die daar geen vergunning voor had, Schoonderbeek trouwens ook niet, durfde dat niet aan.

"Je hoefde geen lid van een IJclub te zijn om er op te mogen, als je een stuiver betaalde kon je schaatsen. En wat minstens zo belangrijk was: ook op zondag kon je er terecht. Als de

buren maar niet zagen dat je die kant op ging. Die stuivers, daar had Jan een zinken emmer voor, aan het eind van de dag was die helemaal vol”, aldus onze informante, een van de kinderen Rutgers. “De ijsbaan heette de Maat, de boer van wie het weiland was: Schoonderbeek. Dina, een zus van Neeltje en Alijda, was met hem getrouwd. We hadden de fietstocht - het was een heel end, maar we waren jong - er graag voor over”, aldus beëindigde zij haar menigmaal vertelde relaas.

En het klopt, haar verhaal, we vertelden het al: de ijsbaan lag op de grens van Amersfoort en Hoogland, op een weiland, tussen de Hamseweg en de Maatweg, aan de Oude Eem. De boerderij waar het weiland bij hoorde, heette “Groot Weede”, net als het statige huis van de van den Hovens in Hoogland. Huis zowel als boerderij - intussen al drie generaties geleid door de familie Kok, een biologische nu - heten ook thans nog zo.

De Koks overigens zetten de ijsbaantraditie voort, tot er vanwege vandalisme de klad in kwam, de van den Hovens bleven langer bij hun stiel, tot ook zij enige jaren geleden stopten met hun bakkerij. Hun “Groot Weede” is nog slechts woonhuis nu.

(67) Hierboven “Groot Weede”, aan de Hamseweg te Hoogland, nr. 8 (huidig nummer), het ouderlijk huis van Neeltje en Alijda van den Hoven, ook thans nog door van den Hovens bewoond (129.4 e.v.).

Maar dit terzijde, ons ijsbaanverhaal gaat niet over nu, maar over toen. Hoewel op zichzelf een mooi verhaal, licht het eerst en vooral de context toe waar Alijda - en ook Neeltje - van afkomstig waren: een context van gegoede boerenstand, voorzien van zakelijk inzicht ook.

De bewuste ijsbaan-boer blijkt - onze informante van daarnet vertelde het al - niemand anders te zijn dan Neeltjes en Alijda's zwager: Johannes Schoonderbeek, gehuwd met Dina, hun beider zus. Als oudste van het gezin was Dina al vroeg het huis uitgegaan. Van de elf kinderen die het gezin had kunnen tellen - een twaalfde werd dood geboren - overleden er

zeven op jeugdige leeftijd. Van de meisjes bleven alleen Dina, Neeltje en Alijda in leven, een eerdere Neeltje overleed op zesjarige leeftijd. Het was Dina (1854-1925) die in 1878 trouwde met Johannes Schoonderbeek (Jan), zoon van Tijmen Schoonderbeek en Geertje van de Coterlet, kleinzoon van Geurt, de eerste weilandpachter.

(68) Johannes Schoonderbeek en Dina van den Hoven en kinderen, met achter boer Schoonderbeek een inwonende gediensstige (foto: met dank aan Tine Hagdorn).

Jan Schoonderbeek deed er alles aan om zijn ijsbaan populair te maken. Elke winter zette hij advertenties in de Amersfoortse Krant “om de bevolking er van te verwittigen dat hij weer betrouwbaar ijs had in Hoogland”. Hij liet zelfs “dwars door de stad een paardentram pendelen tussen de Hogeweg en het station. Als die het sein onveilig voerde - Joost mag weten hoe dat er uit zag - wist iedereen het: de Maat is open”, aldus een citaat uit het kostelijke boekje: “750 jaar ijs in Amersfoort”, van de hand van Hein Visser, aan wie wij voor ons ijsbaanverhaal schatplichtig zijn.

Wanneer dan Willem Kok “Groot Weede” van de Schoonderbeeks overneemt, en Jan met zijn ijsbaan stopt, sluiten ook wij ons verhaal af. We schrijven 1938, hetzelfde jaar als het jaar waarin de laatste Rutgers, Johannes Theodorus, Albertus’ oudste zoon, uit Barneveld vertrekt ... wonderlijk synchroon.

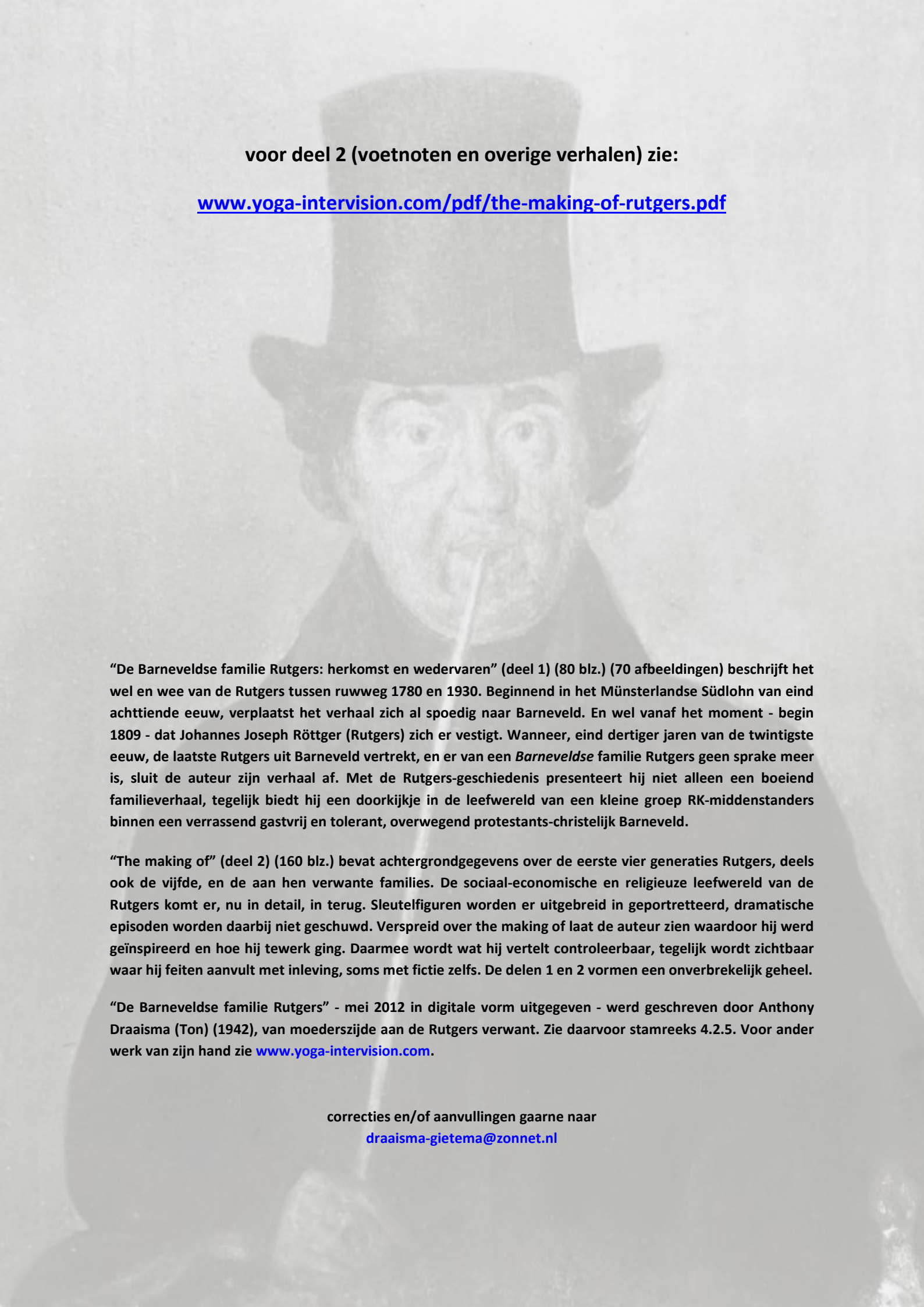
Nu stoppen we toch echt. “De maat is kostelijk”, zoals het spreekwoord zegt.

- - - - -

(69) (70). Rut Rutgers (stamreeks 4.1.3) (1907-1993) en zijn echtgenote, Els Rutgers-Wessels (1923), stonden aan de wieg van ons verhaal. We sluiten onze reeks afbeeldingen daarom af met een eerbetoon aan hen. Hierboven Ruts geliefde spreuk “spes altera vitae” (119.6), op de St. Olofskapel, vlakbij hun woning. Hieronder een foto van Els en Rut, uit 1992. “Je verhaal, je onderzoek: buitengewoon!”, aldus complimenteerde Els ons. “Jammer dat Rut, een echte familieman, er geen getuige meer van is.” Zelf is zij dat gelukkig nog wel. Bij de presentatie van “Meest vreemdelingen uit Münsterland” annex familiedag, voorjaar 2013, zal zij - de oudste nog levende Rutgersgetuige - ijs en weder dienende, aanwezig zijn, zo verzekerde zij ons.

voor deel 2 (voetnoten en overige verhalen) zie:

www.yoga-intervision.com/pdf/the-making-of-rutgers.pdf

“De Barneveldse familie Rutgers: herkomst en wedervaren” (deel 1) (80 blz.) (70 afbeeldingen) beschrijft het wel en wee van de Rutgers tussen ruwweg 1780 en 1930. Beginnend in het Münsterlandse Südlohn van eind achttiende eeuw, verplaatst het verhaal zich al spoedig naar Barneveld. En wel vanaf het moment - begin 1809 - dat Johannes Joseph Röttger (Rutgers) zich er vestigt. Wanneer, eind dertiger jaren van de twintigste eeuw, de laatste Rutgers uit Barneveld vertrekt, en er van een *Barneveldse* familie Rutgers geen sprake meer is, sluit de auteur zijn verhaal af. Met de Rutgers-geschiedenis presenteert hij niet alleen een boeiend familieverhaal, tegelijk biedt hij een doorkijkje in de leefwereld van een kleine groep RK-middenstanders binnen een verrassend gastvrij en tolerant, overwegend protestants-christelijk Barneveld.

“The making of” (deel 2) (160 blz.) bevat achtergrondgegevens over de eerste vier generaties Rutgers, deels ook de vijfde, en de aan hen verwante families. De sociaal-economische en religieuze leefwereld van de Rutgers komt er, nu in detail, in terug. Sleutelfiguren worden er uitgebreid in geportretteerd, dramatische episoden worden daarbij niet geschuwd. Verspreid over the making of laat de auteur zien waardoor hij werd geïnspireerd en hoe hij tewerk ging. Daarmee wordt wat hij vertelt controleerbaar, tegelijk wordt zichtbaar waar hij feiten aanvult met inleving, soms met fictie zelfs. De delen 1 en 2 vormen een onverbrekkelijk geheel.

“De Barneveldse familie Rutgers” - mei 2012 in digitale vorm uitgegeven - werd geschreven door Anthony Draaisma (Ton) (1942), van moederszijde aan de Rutgers verwant. Zie daarvoor stamreeks 4.2.5. Voor ander werk van zijn hand zie www.yoga-intervision.com.

correcties en/of aanvullingen gaarne naar
draaisma-gietema@zonnet.nl